

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Žiga Mulej

DRŽAVNI UDAR NA POLJSKEM MAJA 1926

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Žiga Mulej

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

DRŽAVNI UDAR NA POLJSKEM MAJA 1926

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

Zahvala

Staršem za meni nedoumljivo podporo in potrpežljivost.
Mentorju doc. dr. Damijanu Guštinu za pomoč pri delu in korekten odnos.
Dr. Jerzyju Wiatru, dr. Andrzej Garlickemu, dr. hab. Januszu Odziemkowskemu, dr.
Przemysławu Olstowskemu, pplk dr. Jeremiaszu Ślipiecu, pplk dr. Andrzej
Aksamiatowskemu in pplk mag. Mareku Jasiaku za strokovno pomoč.
Dr. Dariuszu Dukaczewskemu za poslano geografsko gradivo.
Za prevajanje g. Leszoku Szopińskemu in ga. Mariši Koblar.
Za računalniško obdelavo zemljevidov dipl. ing. Tomažu Moriču.

DRŽAVNI UDAR NA POLJSKEM MAJA 1926

Vojaški državni udar, katerega je maja 1926 vodil upokojeni maršal Józef Piłsudski, je bil v pripravljalni fazi mišljen kot vojaška demonstracija sile s ciljem zamenjati vlado ministrskega predsednika Wincentyja Witos, vendar je eskaliral v oborožen spopad z vladi zvestimi enotami. Oborožen boj je na ulicah Varšave potekal v dneh od 12. do 15. maja in se končal z zmago Piłsudskijeve strani, odstopom predsednika države Stanisława Wojciechowskega in Witosove vlade. Povzročil je 392 smrtnih žrtev, od tega 215 vojaških in 164 civilnih. Sledila je uspešna konsolidacija državnega udara, ki je vključevala namestitev piłsudskistov ali njih podpornikov na ključne položaje v državni upravi in v oboroženih silah. Vzpostavljen nov režim se je obdržal tudi po smrti Piłsudskega (12. maja 1935), vse do kapitulacije poljskih enot po agresiji Nemčije na to državo.

Ključne besede: državni udar, vojaški udar, Poljska, Piłsudski, Witos, 1926.

COUP D'ÉTAT IN POLAND IN MAY 1926

Military coup d'état, which was in May 1926 led by retired marshal Józef Piłsudski, was in preparatory phase meant to be a military demonstration of force with a goal to replace the government of premier Wincenty Witos, but it escalated in armed combat with the units, which remained loyal to the government. Armed combat went on the streets of Warsaw from 12th until 15th May and it concluded with a victory of Piłsudski's side, resignations of president Stanisław Wojciechowski and Witos's government. It caused 392 fatal casualties of which 215 were military and 164 were civilian. Afterwards followed a successful consolidation of coup d'état, which included appointments of piłsudskists or supporters of them on key positions in state administration and in armed forces. The established new regime maintained oneself also after the death of Piłsudski (12th May 1935), until the capitulation of polish armed forces after the German aggression.

Key words: coup d'état, military coup, Poland, Piłsudski, Witos, 1926.

KAZALO

1. UVOD	7
2. METODOLOŠKO–HIPOTETIČNI OKVIR	9
2.1 Predmet in cilji preučevanja	9
2.2 Hipoteze	9
2.3 Metodologija	10
3. DRŽAVNI UDAR IN ANALIZA LE–TEGA	11
3.1 Opredelitev pojma državni udar	11
3.2 Področja analize državnega udara	12
3.3 Stopnje državnega udara	12
4. POLJSKA OD KONCA PRVE SVETOVNE VOJNE DO DRŽAVNEGA UDARA	14
4.1 Poljska neposredno po prvi svetovni vojni	14
4.2 Teritorij države in vojne zanj	15
4.3 Družbena struktura	16
4.3.1 Manjšine	17
4.4 Politični sistem	18
4.5 Zunanja politika	20
4.6 Ekonomske značilnosti	21
4.7 Oborožene sile	21
4.8 Józef Klemens Pilsudski	24
5. DRŽAVNI UDAR MAJA 1926	26
5.1 Dogodki neposredno pred državnim udarom	26
5.2 Predpogoji za državni	26
5.3 Vzroki za državni udar	27
5.4 Priprave na državni udar	28
5.4.1 Poskus določitve začetka priprav	29
5.4.2 Izbira vodje	29

5.4.3 Določitev ciljev	30
5.4.4 Povzetek priprav	30
5.4.5 Povod(i)	31
5.5 Izvedba	31
5.5.1 Nepričakovanje boja	32
5.5.2 Strnjen opis poteka bojev	33
5.5.3 Velikost in kakovost sil	33
5.5.3.1 Vojaške enote	33
5.5.3.2 Paravojaške enote in civilisti	36
5.5.4 Nevtralizacija obrambe države	36
5.5.4.1 Nevtralizacija oboroženih sil	37
5.5.4.2 Nevtralizacija sil policije	37
5.5.4.3 Nevtralizacija obveščevalnih služb	37
5.5.5 Potek udara glede na zavzemanje ciljev	38
5.5.5.1 Zavzetje komunikacijskih sredstev	38
5.5.5.2 Zavzetje prometnih povezav	38
5.5.5.3 Zavzetje infrastrukturnih sredstev	39
5.5.5.4 Zavzetje človeških ciljev	39
5.5.6 Zaključek državnega udara	40
5.6 Državni udar in zunanja politika	41
5.7 Konsolidacija	42
5.8 Politični karakter državnega udara	43
5.9 Majski udar – tip državnega udara	44
6. KLASIFIKACIJA IN ZNAČILNOSTI NOVEGA REŽIMA	46
7. VERIFIKACIJA HIPOTEZ	47
8. ZAKLJUČEK	49
9. VIRI IN LITERATURA	51
10. PRILOGE	58

1. UVOD

Poljska je v maju 1926 doživela državni udar, ki je prekinil obdobje parlamentarne demokracije in začel obdobje avtoritarnega režima, poimenovanega ali »nadzorovana demokracija« ali vojaška diktatura, odvisno od (ne)naklonjenosti pišočega do osebnosti izvajalca udara, maršala Piłsudskega in piłsudskistov (t.j. privrženecv Piłsudskega).

Državni udar, poimenovan tudi majski udar (Zamach Majowy) ali majski prevrat (Prezwrót Majowy), je v dneh od 12. do 15. maja leta 1926 vodil upokojeni maršal Józef Piłsudski na čelu s sebi zvestimi enotami in s politično podporo levice. »Pohod na Varšavo«, prvotno mišljen kot vojaška demonstracija sile, s ciljem zamenjati ministrskega predsednika Wincentyja Witosa in vlado nenaklonjeno piłsudskistom, se je sprevrgel v oboroženo konfrontacijo z vlado zvestimi enotami. Državni udar se je končal s 392 smrtnimi žrtvami in zmago Piłsudskega. Njegova »vladavina« je trajala do njegove smrti 12. maja leta 1935, »vladavina« njegovih somišljenikov pa do kapitulacije poljskih oboroženih sil v drugi svetovni vojni, 28. septembra 1939.

Že v uvodu se mi zdi potrebno opozoriti na dejstvo, da si viri glede analiziranega državnega udara in zgodovinskih dejstev občasno močno nasprotujejo (kot primer: ocene smrtnih žrtev bombardiranj med letalskimi napadi zračnih sil, ki so jih izvajale vladne sile nad prevratniki, variirajo od nobene do mnogo). Glede teh nesoglasij bom poskušal nedvoumno določiti objektivni vir, ob nemoči le-tega pa navedel obe (vse) nasprotujoče si strani. Nekateri viri namreč obravnavajo dogodek (oz. Piłsudskega in njegove privrženecv na splošno) odvisno od tega, ali so mu ali mu niso naklonjeni.

Tudi Poljska se žal ne more znebiti teže preteklosti in bremena pol-pretekle zgodovine in s tem žal tudi ne-objektivne zgodovinske (oz. kar celotne znanstvene) ocene dogodkov.

Pomemben pozitiven dejavnik pri raziskavi majskega udara so dokumenti Likvidacijske komisije generala Lucjana Żeligowskega, ki je bila vzpostavljena kmalu po udaru z namenom raziskati predvsem delovanje vseh enot med državnim udarom (pri veliki večini dokumentov gre za poročila poveljnikov enot o aktivnostih le-teh med potekom državnega udara). Dokumenti imajo vrednost predvsem zato, in to je

presenetljivo dejstvo, da so podatki v tem poročilu točni. Presenetljivo dejstvo zato ker, če navedem Farcauja, ko v uvodu svojega dela razpravlja o težavah pri raziskovanju državnih udarov: »Skoraj nič o poteku državnega udara ni dokumentiranega v uradnih publikacijah, in veliko od tega, kar je, je ponarejenega v večji ali manjši meri« (Farcau 1994: ix).

Kar se tiče primerjav z drugimi državnimi udari, je potrebno vzeti v ozir da »... si nista niti dva državna udara popolnoma enaka, saj se politične okoliščine, katere so vodile k poskusu udara spreminjajo od države do države in od časovnega okvira do časovnega okvira« (Ferguson 1987: 8). Tako se bom namenoma izognil primerjavam z ostalimi (ne)izvedenimi državnimi udari (uspešnimi ali neuspešnimi). Jasno je namreč, da je v množici spremenljivk, prisotnih pri analizi udara, podobnost (ali enakost) ene spremenljivke ob različnosti s številnimi ostalimi, relevantnost primerjave skoraj nična. Tako izpostavljanje enega dejavnika državnega udara v primerjavi z istim dejavnikom drugega državnega udar pridá le malo k večjemu razumevanju, kvečjemu zamegljuje celotno sliko.

Kljub zahvali na začetku diplomskega dela bi se ponovno rad zahvalil celotnemu znanstvenemu osebju, kateri si je v prid znanosti vzel čas sodelovati z mano pri poskusu opraviti solidno znanstveno delo.

2. METODOLOŠKO–HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 Predmet in cilji preučevanja

Predmet preučevanja je specifičen državni udar in sicer majski udar oz. majski prevrat.

V nalogi bodo postavljeni teoretični temelji analize. Sledil bo prikaz temeljnih značilnosti izvedenega Piłsudskijevega državnega udara od načrtovanja, preko izvedbe do konsolidacije režima in znanstvena analiza le-teh značilnosti, ne le kronološki potek dogodkov.

Cilj preučevanja je analiza specifičnega državnega udara le-tega z varnostnega vidika, torej aplikacija teoretičnih del o civilno–vojaških odnosih, intervenciji oboroženih sil v sfero politike in teoriji o državnih udarih na obravnavani udar, s poudarkom na t.i. »priročnikih« za izvedbo državnega udara. Ti »priročniki« so:

–Luttwak, Edward (1993): *Coup d'état: a practical handbook*. Cambridge in London: Harvard University Press;

–Ferguson, Gregor (1987): *Coup d'état: a practical manual*. Dorset: Arms and Armour Press Limited;

–Farcau, Bruce W. (1994): *The Coup: tactics in the seizure of power*. Westport, Connecticut in London: Praeger Publishers¹;

–Hebditch, David in Connor, Ken (2005): *How to stage a military coup, From Planning to Execution*. London: Greenhill Books in Mechanicsburg: Stackpole Books.

2.2 Hipoteze

- I. Državni udar na Poljskem, ki ga je pripravljala Józef Piłsudski s svojimi častniki, je bil nezadostno načrtovan.

¹ Potrebno se mi zdi navesti dejstvo, da avtor tega dela opozarja, da so glavni predmet publikacije državni udari Latinske Amerike (čeprav razpravlja tudi o evropskih, afriških in azijskih državnih udarih), tako sklepi in zaključki veljajo v prvi vrsti za ta del sveta. Implikacije na majski udar bom izvajal le, ko bom mnenja da je to primerno in smiselno.

Razčlenjevalna hipoteza hipoteze I:

- I a. Ker načrtovanje državnega udara ni vključevalo možnosti oboroženega boja, je izvedba doprinesla naslednje slabosti: povečanje števila ranjenih in ubitih, večja poraba časa za dokončanje izvedbe, vključitev v sodelovanje večjega števila vojaških enot.
- II. Stavka delavcev železnic je bila odločilnega pomena za zmago Piłsudskijeve strani.
- III. Državni udar je bil glede na politično orientacijo levičarski.

2.3 Metodologija

Pri izdelavi diplomskega dela sem uporabil metodo analize primarnih ter sekundarnih virov.

Analiza primarnih virov vsebuje predvsem pregled dokumentov Likvidacijske komisije generala Żeligowskega, objavljenih 1. avgusta 1926², ki vsebujejo podatke o enotah, (ne)udeleženih v spopadih, poročila poveljnikov enot o aktivnostih, popis mrtvih in ranjenih, tabele transportov enot, itd. Ti dokumenti se smatrajo za verodostojne.³

Analiza sekundarnih virov zajema pregled knjig, člankov, svetovnega spleta, ter komunikacija z znanstvenim osebjem.

² Izbor dokumentov je objavljen v: Garlicki, Andrzej in Stawecki, Piotr (1978): *Przewrót wojskowy w Polsce w 1926 R., Wybór dokumenów, Część II*. Varšava: Wojskowy Przegląd Historyczny, Ministerstwo Obrony Narodowej, Wojskowy Instytut Historyczny, Leto XXII, januar – marec, št. 1 (83).

³ Dokumente komisije uporabljajo naslednji avtorji: Garlicki v *Przewrót majowy*, 1978, Kozłowski v *Przewrót majowy w relacjach i dokumentach*, 1987, Czubiński v *Przewrót majowy 1926 roku*, 1989, Rothschild v *Piłsudski's Coup d'Etat*, 1966. Kot verodostojne dokumente ocenjujeta pplk mag. Marek Jasiak (07.06.2006) in dr. Andrzej Garlicki (01.11.2006).

3. DRŽAVNI UDAR IN ANALIZA LE-TEGA

»Državni udari so najbolj učinkovito sredstvo za spremembo režima v sodobni zgodovini.« (Hebditch in Connor 2005: 56)

Državni udar je eden izmed načinov neustavnih, nelegalnih sprememb oblasti oz. vodstvenih sprememb. Poleg državnega udara obstajajo še naslednji načini:

–Goodspeed (1962: ix) poleg državnega udara navaja še revolucijo in državljansko vojno. Avtor poudarja, da ima državni udar med temi tremi načini na vsaki stopnji odločilne prednosti.

–Edward Luttwak (1993: 24–26) poleg že naštetih dodaja še: pronunciamiento, puč, osvoboditev, vojno za narodno osvoboditev in vstajo.

3.1 Opredelitev pojma državni udar

Obstaja množica definicij državnega udara⁴.

Značilnost večine definicij je, da se pri opredeljevanju pojma državni udar omejujejo npr. glede razlogov za izvedbo, politično situacijo pred udarom in/ali njegove posledice, stopnjo nasilja, izvajalca, ipd.

Zato se bom omejil le na dve definiciji, in sicer na najbolj razširjeno in najpogostejše uporabljeno, ter obenem tudi najbolj točno in najmanj restriktivno, to je Luttwakovo definicijo in dodal še definicijo Fergusona.

Edward Luttwak (1993: 27) opredeljuje državni udar kot prevzem majhnega, toda kritičnega dela državnega aparata, preko katerega se nato odpravi vladni nadzor nad ostalimi deli aparata.

Državni udar »je (oziroma bi moral biti) hitra, natančna operacija, katera si prizadeva za odstranitev sedanjih oblastnikov in nadomestitvi le-teh s samim seboj ali s svojimi kandidati« (Ferguson 1987: 13).

⁴ Francoski izraz coup d'état v prevodu pomeni »udarec državi«. Datiral naj bi iz leta 1646 (Hebditch in Connor 2005: 9).

3.2 Področja analize državnega udara

Izčrpna študija državnega udara bi morala po Fergusonu obsegati pet ločenih področij: motivacijo, pogoje, sredstva, izvedbo in posledice (Ferguson 1987: 12).

Fitch (1977: 3, 5) opozarja, da mora minimalni analitični okvir nujno vsebovati vsaj naslednje štiri sestavne dele (elemente):

I. Prvi nujni element teorije o vojaški intervenciji je specifikacija kriterijev odločitve, s katerim oborožene sile presodijo ali bo na neki točki določena vlada podprta ali zrušena z državnim udarom. Ti kriteriji odločitve identificirajo tiste prvine politične in družbenoekonomske situacije države, katere pri vojaških častnikih veljajo kot bistvene pri njihovi odločitvi: ali vlado podpirati ali ji nasprotovati.

II. Drugi nujni sestavni del izčrpne analize državnega udara je specifikacija tistega, kar določa kateri politični izidi so presojeni kot pomembne sestavine pri odločitvi za strmoglavljenje vlade. Zakaj vojska ne trpi določenih političnih izidov, medtem ko ostaja indiferentna do drugih?

III. Tretja komponenta je podroben opis vojaškega vedenja do politične vloge oboroženih sil in razmerje tega vedenja z delovanjem vojaških častnikov v kriznih situacijah.

IV. Zadnji sestavni del je identifikacija determinant političnih izidov, ki so presojene kot pomembne za odločitev o vojaškem udaru.⁵

3.3 Stopnje državnega udara

Goodspeed (1962: 220) loči med tremi zaporednimi stopnjami državnega udara:

1. Pripravljalna stopnja, ki se začne s prvimi oklevajočimi začetki zarote proti obstoječemu režimu in se nadaljuje do prvega izstreljenega naboja na dan udara.

2. Stopnja napada se začne s prvim izstreljenim nabojem in se konča s padcem stare vlade ter postavitvijo nove.

⁵ Za lažje razumevanje priporočam preučitev Diagrama 1.1. (Minimalni okvir za analizo vojaškega udara) v Fitch 1977: 4.

3. Stopnja konsolidacije se nadaljuje po stopnji napada, dokler ni novi režim trdno uveljavljen na oblasti, nasprotniki nevtralizirani in je v državi uveljavljen mir.

Sam se bom držal teh stopenj oz. faz z naslednjimi spremembami:

1. Pripravljalno stopnjo bom obravnaval od trenutka, ko se je že oblikovala zarotniška skupina, in se začno razdeljevati naloge, pridobivati pomembni posamezniki oz. vojaške enote itd. Torej, takoj po premiku iz stanja »nekaj je treba storiti« v stanje »nekaj se počne«.

2. Stopnjo napada (stopnjo izvedbe) bom začel s premikom prvih enot proti glavnemu mestu in jo zaključil s podpisom premirja.

3. Pri stopnji konsolidacije bom upošteval meje, ki jih je navedel Goodspeed.

4. POLJSKA OD KONCA PRVE SVETOVNE VOJNE DO DRŽAVNEGA UDARA

Molotov jo je imenoval 'spačeni pankrt miru iz Versaillesa`.

Stalin jo je imenoval 'oprostite izrazu, država`.

J. M. Keynes jo je imenoval 'gospodarska neizvedljivost, katere edina industrija je preganjanje Židov`

Lewis Namier jo je imenoval 'patološka`.

E.H. Carr jo je imenoval 'farsa`

David Lloyd George je govoril o 'zgodovinski polomiji`, ki je 'pridobila svojo svobodo ne z lastnimi napor ampak s krvjo drugih,...`

(Davies 1981: 393)

4.1 Poljska neposredno po prvi svetovni vojni

Posledice prve svetovne vojne za Poljsko:

– 450.000 mrtvih Poljakov;

([– uničenih 40 % vseh zgradb \(Wolf 2006: 10\);](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query2/r?frd/cstdy:@field(DOCID+pl0235))),</p></div><div data-bbox=)

– vojna škoda, uradno ocenjena na 10 milijard ameriških dolarjev (Zniszczenia wojenne i odbudowa Polski (Varšava, 1929) v Pease 1986: 5) in

– *neodvisnost* po 123. letih razdeljenosti med Nemčijo, Avstro–Ogrsko in Rusijo.

Osnoven problem, s katerim se je soočala Republika, je bil problem integracije. Prebivalstvo, institucije in tradicije treh delitev so se morale združiti v eno novo entiteto. Na začetku je bilo v obtoku 6 valut; pet regij – Poznanijska, Šlezija, Tešin, Vzhodna Galicija in Centralna Litva – je ohranilo ločene administracije; pri poveljevanju v vojski so bili štirje jeziki ... (Davies 1981: 401, 402).

4.2 Teritorij države in vojne zanj

Novembra 1918 je teritorij Poljske znašal 140.000 km² in imela je 14.500.000 prebivalcev (Cohen 1989: 60).

V letih 1918 – 1921 je bilo bojevanih skupaj 6 vojn, vse so bile posledica teritorialnih nesoglasij in zahtev manjšin:

- Ukrajinska vojna, ki se je začela v Lvovu novembra 1918 in se končala z razpadom Zahodne Ukrajinske Republike julija 1919;
- Poznanska vojna z Nemčijo, ki je izbruhnila 27. decembra 1918 in je bila sklenjena z versajsko pogodbo 28. junija 1919;
- Šlezijška vojna z Nemčijo se je izvajala s prekinitvami skozi tri poljske vstaje – 16. – 24. avgust 1919, 19. – 25. avgust 1920, in 2. maj – 5. julij 1921 – in ni bila rešena vse do Šlezijske konvencije, podpisane v Ženevi leta 1922;
- Litvanska vojna, ki se je bila zaradi lastništva mesta Wilno (Vilno, Vilnius), se je začela julija 1919 in se nadaljevala do premirja oktobra leta 1920;
- Češkoslovaška vojna, sprožena 26. januarja 1919 s češkoslovaško invazijo na Cieszyn (Tešin, Teschen), je bila končana z arbitražo zaveznikov 28. julija 1920. Manjši spopadi v Spiszu (Spiš) in drugod po Karpatih so trajali do leta 1925;
- najvažnejša od vseh je bila vojna s Sovjetsko zvezo, ki je edina izmed vseh ogrožala obstoj Republike. Trajala je od 14. februarja 1919 do podpisa premirja 12. oktobra 1921, ki je stopil v veljavo 18. oktobra (Davies 1981: 394, 396, 399). Poljsko je stala 48.000 mrtvih (Stachura 2004: 34) pridobila pa je ozemlje⁶ z 10.700.000 prebivalci, ki so tako postali poljski državljani (Cohen 1989: 62).

Tako je leta 1922 površina Poljske znašala 388.600 km², od tega 260.000 km² nekdanjega ruskega ozemlja, 80.000 km² nekdanjega avstrijskega in 48.600 km² nekdanjega pruskega ozemlja (<http://www.wp39.netlook.pl/site/2rp/pia.php>). Kopne meje so znašale 5.534 km, morske meje pa 140 km (Cohen, 1989: 58).⁷

⁶ V veliki večini je šlo za ozemlje beloruske in ukrajinske sovjetske republike.

⁷ Za zemljevid Poljske glej: Priloge, Priloga A.

4.3 Družbena struktura

Poljska je leta 1921 imela 26.866.000 prebivalcev. Delež prebivalstva, živečega v mestih nad 10.000 prebivalcev je znašal 26 % (Wolf 2006: 35, Tabela 3).

Gostota prebivalstva je tako znašala 69 prebivalcev na km².

Popis prebivalstva iz leta 1931 je zabeležil 636 mest, od katerih jih je 14 imelo več kot 100.000 prebivalcev, velika večina pa manj kot 10.000 prebivalcev (Stachura 2004: 46).

Glavno mesto Varšava je leta 1921 imelo 937.000 prebivalcev, leta 1931 pa 1.172.000. (Małi rocznik statystyczny 1939: 36, tabela 32).

Glede na poklicno strukturo je prebivalstvo Poljske po popisu prebivalstva iz leta 1921 izgledalo sledeče: agrikolturna populacija – 74 %, industrijski proletariat – 17 %, akademski poklici in inteligenca – 5 %, podjetniki – 2 %, zemljiški posestniki – 1 % (Davies 1981: 406, Diagram D). Leta 1930 se je delež agrikolturne populacije zmanjšal na 59 % (Janos 1970: 208, tabela 6–2).⁸

Pismenost poljsko govorečih prebivalcev je takoj po prvi svetovni vojni znašala 44 % (Davies 1981: 418), leta 1920 je pismenost znašala 66,9 % (celotne populacije, op. Ž.M.) leta 1930 pa 72,9 % (Janos 1970: 209, tabela 6–3).⁹

Leta 1921 so pripadniki rimskokatoliške cerkve tvorili večino, in sicer z 62 % deklariranih vernikov, sledili so grškokatoliški verniki (12 %), ter pravoslavna in židovska vera, vsaka z 11 % vernikov (<http://www.wp39.netlook.pl/site/2rp/sw.php>).

Glede položaja Rimskokatoliške cerkve v politiki Davies navaja, da cerkev ni imela nobene formalne povezave z državo. V ustavi ji je bilo dodeljeno nič več kot 'vodilno mesto med ostalimi veroizpovedmi, katere posedujejo enake pravice'. Vladajoči razred, tako pred kot po letu 1926, je bil po značaju odločno antiklerikalen (Davies 1981: 419).

⁸ Za primerjavo: Avstrija (27,4 %), Češkoslovaška (34,5 %), Madžarska (51,5 %), Romunija (75 %), Jugoslavija (76,5 %) in Albanija (84 %) (Janos 1970: 208, tabela 6–2).

⁹ Za primerjavo: Češkoslovaška – 92,6 % (1920) in 95,3 % (1930), Madžarska – 84,8 % (1920) in 90,4 % (1930), Jugoslavija – 49,5 % (1920) in 55 % (1930) in Bolgarija – 53,3 % (1920) in 78,4 % (1930) (Janos 1970: 209, tabela 6–3).

4.3.1 Manjšine

Glede na popis prebivalstva leta 1921 so etnični Poljaki tvorili 69,2 % prebivalstva, Ukrajinci 14,3 %, Židje 7,8 %, Belorusi 3,9 % Nemci 3,9 % in ostali (Litvanci, Rusi, Čehi) 0,9 % prebivalstva (Cohen 1989: 63). Pomembno je navesti, da so le-ti podatki delno točni, saj so popis prebivalstva, tako iz leta 1921 kot iz leta 1931, predstavniki narodnih manjšin kritizirali in ocenjevali rezultate kot prirejene (Rothschild 1998: 35). Poleg tega so popisi, ki so izvajali pripadniki manjšin sami, običajno navajali večje število pripadnikov narodnih manjšin kot vladni popisi (Blanke 1993: 95), ukrajinska manjšina pa je popis leta 1921 celo bojkotirala (Stachura 2004: 82).

Državlјanska enakopravnost in kulturna avtonomija sta bili formalno zagotovljeni s členi 95, 101 in 110 v ustavi iz leta 1921 (Marčna ustava) (Davies 1981: 404). Vendar so se ti predpisi v praksi izkazali za precej nerealne.

Wynot (1989: 149) navaja, da je bila več– narodnostna sestava medvojne Poljske eden izmed njenih najbolj resnih domačih problemov. Vzpostavljena je bila nadvlada Poljakov v vseh stopnjah nacionalnega življenja, kar je izzvalo močna nezadovoljstva večine ne–poljskih prebivalcev države. Ko so poljske vlade dosledno onemogočale poskuse teh etnično–religijskih manjšin ohraniti in razvijati svoje kulturne identitete, zagotoviti svojo ekonomsko blaginjo, in se polno udeleževati političnega življenja, so se prizadete skupine odzvale z upiranjem avtoriteti države, kar se je stopnjevalo v času dveh desetletij poljske neodvisnosti. Odnos oblasti do precejšnjega dela svojih državlјanov se je poslabšal do take mere, da je na predvečer druge svetovne vojne, med poljsko državo in vodilnimi manjšinami obstajalo dejansko stanje »vojne brez vojne napovedi«.

Tako je bilo za ne–Poljaka skoraj nemogoče postati državni uradnik ali sodnik, dobiti službo pri policiji, poštnih uradih ali železnici. Ni jim bilo dovoljeno pristopiti v častniške šole ali elitne vojaške enote, kot npr. vojaško letalstvo ali mornarico. Redki Židje, ki so postali častniki višjih činov (do stopnje generala), so svojo kariero dolgovali dejstvu, da so služili v Piłsudskijevih legijah (Paczkowski 2003: 22).

Blanke (1993: 62) navaja, da noben izmed približno 350 ministrov v 31 koalicijskih vladah medvojne Poljske ni bil pripadnik manjšin. Isto velja za najvišje uradnike pokrajin in okrajev.

Glavni nasprotnik manjšin so bile glede na politično orientacijo stranke desnice, ki so hotele izključiti narodne manjšine iz učinkovitega političnega sodelovanja. Desnica je poskušala polonizirati vse narodne manjšine z izjemo Židov, katere je videla kot nezmožne asimilirati in potemtakem po možnosti izseliti (Rothschild 1998: 31).

Dodatna ovira pri vključevanju v družbo je bilo zagotovo dejstvo, da velika večina narodnih manjšin niti ni govorila poljsko (Paczkowski 2003: 19).

4.4 Politični sistem

V formalnem smislu, sledeč majski ustavi, je bila Republika zasnovana kot liberalna demokracija.

Kmalu po koncu vojne je parlament (izvoljen leta 1919 z močno desničarsko večino) sprejel Ustavo Republike (17. marca 1921). Narejena po vzorcih francoske in delno avstrijske ustave, je dodelila vrhovno oblast parlamentu, sestavljenem iz dveh domov: Sejma in Senata¹⁰. Predsednik je postal nominalni vodja države, praktično brez moči. Vlada je bila odgovorna Sejmu in je bila lahko na njegovo zahtevo odstavljena (Wiatr 1971: 69).

Politične stranke so bile od samega začetka razdeljene v tri politične tabore: levica, center in desnica. Vsi ti trije tabori so bili notranje razdeljeni v posamezne, močnejše ali šibkejšje politične stranke, od katerih nobena ni bila sposobna prevladati na politični sceni. Na desnici je bila najmočnejša stranka Narodna Demokracija (ND – Narodowa Demokracja), medtem ko je bila struktura centra bolj raznolika. Najmočnejše je bilo Poljsko kmečko gibanje – Piast (Polskie Stronnictwo Ludowe »Piast«) pod vodstvom Witosa, sledila je Krščanska demokracija (ChD – Chrześcijańska Demokracja) in Nacionalna stranka delavcev (NPR – Narodowa Partia Robotnicza). Najmočnejša stranka leve je bila Poljska socialistična stranka (PPS – Polska Partia Socjalistyczna), sledili sta ji Poljsko kmečko gibanje – »Osvoboditev« (Polskie Stronnictwo Ludowe »Wyzwolenie«) in Komunistična partija Poljske (KPP – Komunistyczna Partia Polski) (Antoszewski 1998: 28, 29).

¹⁰ Sejm je bil sestavljen iz 444 poslancev, Senat pa iz 111.

Poljski politični sistem je v letih 1918 – 1926 zaznamovala t.i. »sejmokracija«, obdobje šibkih koalicij, nestabilnih vlad in kratek rok trajanja le teh¹¹.

Tabela 4.1 : Vlade 1919–1926

Predsednik vlade	Trajanje mandata (v mesecih)	Politični značaj
J.I. Paderewski	12	nestrankarski
L. Skulski	6	center–desnica
W. Grabski	1	center–desnica
W. Witos	14	levica–center–desnica*
A. Ponikowski	9	nestrankarski
A. Śliwiński	0,5	nestrankarski
J. Nowak	5	nestrankarski
W. Sikorski	5	nestrankarski
W. Witos II	7	center–desnica
W. Grabski II	23	nestrankarski
A. Skrzyński	4,5	velika koalicija**
W. Witos III	0,5 ¹²	center–desnica
Povprečno trajanje	7,3	

* tako imenovana Vlada narodne obrambe, ustanovljena pred vojaško konfrontacijo z boljševistično Rusijo.

** vključevala je: ND, ChD, PSL–Piast, NPR in PPS
(Vir: Antoszewski 1998: 39, 40, Tabela 5).

¹¹ Seznam vlad z vsemi resorji in ministri v medvojnem obdobju je v poljščini dostopen na medmrežnem naslovu: <http://www.wp39.netlook.pl/site/2rp/srrp.php>.

Seznam vlad z vsemi resorji in ministri v medvojnem obdobju je v angleščini dostopen na medmrežnem naslovu: <http://www.elisanet.fi/daglarsson/dokumentit/pol1.htm>.

Seznam predsednikov in ministrskih predsednikov je objavljen na strani: <http://rulers.org/rulp2.html#poland>.

¹² Avtor jemlje kot minimalno vrednost trajanja mandata 0,5 meseca, dejansko je tretji mandat Witosa trajal 6 dni – od 10. do 15. maja.

Bates in Cieplinski navajata, da je bilo leta 1925 na Poljskem registriranih 92 političnih strank, od tega jih je 32 imelo zastopnike v Sejmu (Bates 1999 in Cieplinski 2001).

Glede na Finerjevo kvalifikacijo razvitosti politične kulture (zrela, razvita, nizka in minimalna politična kultura), Poljsko v času pred državnim udarom uvrščam med države z nizko politično kulturo, »kjer je javnost relativno omejena in slabo organizirana, in kjer so institucije in postopki režima prav tako v sporu« (Finer 2003: 89). V isti razred Poljsko uvršča tudi Karsten (Karsten 09.04. 2007).

Glede vmešavanja vojske v politiko za države z nizko politično kulturo velja, da poleg pogostih oblik, kot so izvajanje pritiska in izsiljevanje, prihaja tudi do strmoglavljenj vlad in namestitvev drugih ali celo zamenjav civilnih vlad z vojaškimi (Finer 2003: 110)¹³. Poleg tega javnost zaradi majhne navezanosti na politične institucije ne nasprotuje odstavitvi vlade s silo in jo v večini primerov celo podpira (*ibid.*: 115).

4.5 Zunanja politika

Skozi celotno medvojno obdobje je bil položaj Poljske v mednarodnem okolju negotov. Niti Nemčija niti Rusija nista odobravalı obnovljene poljske države; nobena od njiju se ni sprijaznila z njenimi mejami (Bromke 1967: 31). V praksi je zunanja politika Poljske do Nemčije in Sovjetske zveze¹⁴ uporabljala »politiko enakovredne razdalje« (Paczkowski 2003: 34).

Kar se tiče glavnih zaveznıc, Francije in Velike Britanije Davies (1981: 420) navaja da je grenka izkušnja Poljske v letih 1919 – 1920, ko je bila prepuščena sama sebi, da se je borila z Rdečo armado, trajno poškodovala francoski in britanski ugled.¹⁵

Bromke navaja, da je bila poljsko–francoska zveza iz leta 1921 sicer temeljni kamen zunanje politike Poljske, vendar se je geografska razdalja med tema dvema državama odražala v različnih predstavah o svojih nacionalnih interesih, in posledično, v precej pogosto nesoglasnih politikah. Francija je ocenjevala sodelovanje s Poljsko za

¹³ Za odnos med stopnjo politične kulture in oblikami vmešavanja vojske v politiko glej diagrama v Finer 2003: 139 in 168.

¹⁴ Meje Poljske z Nemčijo so znašale 34,5 % vseh mej, s Sovjetsko zvezo pa 25,5 % (Stachura 2004: 210, Dodatek II).

¹⁵ Francija je sicer poslala vojaške svetovalce, vendar nobenih enot.

koristno, vendar ne za nepogrešljivo (Bromke 1967: 41). Nesoglasje v zunanjih politikah najbolj ponazarjajo Locarnske pogodbe, sklenjene 16. oktobra 1925 med Francijo, Veliko Britanijo, Nemčijo in Italijo, kjer je Renski pakt jamčil meje Francije in Belgije z Nemčijo, nikakršno jamstvo pa ni veljalo za meje Nemčije s Poljsko (Cienciala 2000). Cienciala tudi navaja, da je v letih 1920 – 1938 večina britanskih državnikov in politikov gledala na južno in osrednjo Vzhodno Evropo kot na naravno področje nemškega vpliva (*ibid.*).

4.6 Ekonomske značilnosti

V prvih letih obstoja Republike se je celotno gospodarstvo soočalo s številnimi težavami. Ni bilo integrirane infrastrukture, ne skupne valute, ne vzpostavljenih finančnih institucij ali vladnih agencij. Ni bilo neposrednih železniških povezav med Varšavo in več pokrajinskimi mesti. Do odprtja Gdinije (Gdynia) v letu 1927 ni bilo poljskega morskega pristanišča (Davies 1981: 415).

V novembru 1918 je bilo razmerje poljske marke proti ameriškemu dolarju 1 : 9, do januarja 1923 je doseglo 1 : 15.000.000 (*ibid.*).¹⁶

Nezaposlenost je konec septembra 1925 znašala 195.320 oseb, sredi novembra 1925 240.000 in spomladi 1926 že 400.000 oseb (Jędrzejewicz 1982: 212, 220).

Bruto družbeni proizvod je leta 1929 znašal 58.980 milijonov dolarjev, BDP per capita pa 2.117 ameriških dolarjev (t.j. 1990 Geary Khamis ameriških dolarjev) (Wolf 2006: 36, Tabela 4).¹⁷

4.7 Oborožene sile

Med prvo svetovno vojno je bilo moč Poljake najti v vseh vojskujočih se taborih. To dejstvo se je po pridobitvi neodvisnosti in vzpostavitvi nacionalnih oboroženih sil (16.

¹⁶ Inflacija se je ustavila po vzpostavitvi nove valute, zlota.

¹⁷ Bruto industrijska proizvodnja glavnih panog poljskega gospodarstva je prikazana prilogah, Priloga B, blagovna menjava med Poljsko, Nemčijo, državami naslednicami Habsburške monarhije in ZSSR (kot % celotne vrednosti blagovne menjave) pa v Prilogi C.

februarja 1919) odražalo v sestavi le-teh, in sicer so bile oborožene sile Poljske zgrajene na osnovi petih glavnih komponent:

1. Poljskih legij¹⁸ in Poljske vojaške organizacije¹⁹, to so ne-profesionalnih, patriotskih vojaških organizacij oblikovanih med prvo svetovno vojno s strani Piłsudskega,
2. poklicnih vojakov iz avstrijskih oboroženih sil,
3. poklicnih vojakov iz ruskih oboroženih sil,
4. majhne skupine poklicnih vojakov iz nemških oboroženih sil in
5. poljskih enot, katere so se borile v Franciji (pod vodstvom generala Józefa Hallerja) na strani zaveznikov (Wiatr 1971: 72).

Tabela 4.4: Sestava generalskega zbora (december 1922)

Čin	Vojaška kariera izključno ali večinoma v:			
	Poljskih legijah	Avstrijski armadi	Ruski armadi	Nemški armadi
maršal Poljske	1	–	–	–
armadni general	1	2	–	–
generalpolkovnik	3	10	5	1
generalmajor	7	33	32	1
Skupaj	12	45	37	2

(Vir: Wiatr 1971: 72)

Odnose v oboroženih silah je poslabševal spor glede vrhovnega poveljstva oboroženih sil. Piłsudskijevi nasprotniki so vztrajali pri primatu ministra za vojaške zadeve, ki je bil odgovoren Sejmu in je tako predstavljal civilen, ustaven nadzor nad oboroženimi silami. Piłsudski je po drugi strani dokazoval: ker so poljske vlade

¹⁸Poljske legije (Legiony Polskie) so leta 1917 štejele približno 25.000 pripadnikov in so bile minimalnega vojaškega pomena (Paczkowski 2003: 5).

¹⁹Poljska vojaška organizacija (Polska Organizacja Wojskowa (POW)) je bila ilegalna vojaška organizacija, formirana na ukaz Piłsudskega po razpustitvi Poljskih legij leta 1917 (Paczkowski 2003: 5). Maja 1917 je POW štela 20.000 mož (Roshwald 2001: 150), leta 1918 pa že 50.000 mož (Stachura 2004: 29).

nestabilne in je opravljanje službe ministrov za vojaške zadeve prekratkega roka trajanja, morajo biti oborožene sile zavarovane pred strankarskimi političnimi vplivi, in se zavzemal za avtonomijo in prvenstvo generalnega inšpektorja oboroženih sil, t.j. častnika, določenega za glavnega poveljnika oboroženih sil v primeru vojne (Rothschild 1998: 54).

Skozi celotno medvojno obdobje je bila vzpostavljena splošna vojaška obveznost za moške. V vojnih letih, med 1919 in 1921 in ponovno v letu 1939, je bilo mobiliziranih več kot milijon mož. Mirnodobna sestava se je dvignila iz 266.000 v letu 1923, do 350.000 mož v letu 1935. Osnovanih je bilo 30 pehotnih divizij in 10 brigad konjenice. Tako zračne sile kot mornarica so bile majhne po sodobnih evropskih standardih (Davies 1981: 419).²⁰

Leta 1921 so oborožene sile štejele 143 generalov, leta 1922 – 104 in leta 1923 – 96. Število častnikov je leta 1923 doseglo 18.172, število podčastnikov se je povečevalo: leta 1922 – 23.600, leta 1923 – 28.000 in leta 1925 nad 34.000 podčastnikov (http://www.legionstratega.org/Poczatki%20kapitalizmu/kadry_wojska_polskiego.htm).

V mirnem obdobju je bila Poljska razdeljena na 10 korpusnih okrožij (Okręg Korpusu – OK, Poveljstvo vojaškega okrožja: Dowództwo Okręgu Korpusu, DOK²¹) (številčeni od I do X). Stalni sedeži poveljstev OK: I – Varšava, II – Lublin, III – Grodno, IV – Łódź, V – Kraków, VI – Lwów, VII – Poznań, VIII – Toruń, IX – Brześć nad Bugom, X – Przemyśl (<http://www.wp39.netlook.pl/site/wp/wp1/w2/struktp.php>).

V fiskalnem letu 1928/1929 je Poljska za oborožene sile namenila 28,29 % BDP, realni stroški Poljske za oborožene sile so bili še višji – Korpus za zaščito mejnega ozemlja²² je bil financiran iz proračuna Ministrstva za notranje zadeve (<http://www.wojsko18-39.internetdsl.pl/wrzesien/statystyka.html>).

²⁰ Zračne sile niso tvorile samostojno vejo oboroženih sil, ampak so bile integralni del kopenskih sil.

²¹ Poveljniki vojaških okrožij v letih 1921 – 1939 so navedeni na medmrežni strani: <http://www.dws.xip.pl/WojnaObronna/lista1.html>.

²² Korpus za zaščito mejnega ozemlja (Korpus Ochrony Pogranicza – KOP) je bil ustanovljen leta 1924 kot posebna formacija s funkcijo obrambe vzhodnih meja države in je bil leta 1926 sestavljen iz šestih brigad. Personalne, organizacijske, operacijske zadeve in urjenje so spadale pod pristojnost ministrstva za vojaške zadeve, a financiral se je iz proračuna ministrstva za notranje zadeve (<http://www.wp39.netlook.pl/site/wp/wp1/w2/piech/kop.php>, <http://www.kawaleria-polska.pl/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=184> in <http://www.wojsko18-39.internetdsl.pl/wrzesien/statystyka.html>).

4.8 Józef Klemens Piłsudski (5. december 1867 – 12. maj 1935)

»Poljski je dal svobodo, meje, moč in spoštovanje...« Predsednik Mościcki, v pogrebnem govoru, 18. maja, 1935
(<http://www.kasprzyk.demon.co.uk/www/RestoredRepublic.html>).

»Postopno sem spoznal, da ga znatno bolj vodijo njegova domišljija in njegove strasti kot razum; prej predrzen kot častihlepen; in obdarjen pravzaprav z večjo močjo volje kot inteligenco.« (Malaparte 1928: 93)

»Sem prvi po Bogu.« Józef Piłsudski (Aksamiatowski in Ślipiec, 02.06.2006²³)

Rojen 1867 v plemiški družini iz province Vilnius, je bil Piłsudski²⁴ veteran poljskega socialističnega podzemlja pod caristično vladavino. Politični pisec in novinar (bil je glavni urednik ilegalnega časopisa PPS *Robotnik*, (»Delavec«)), pomemben voditelj stranke (PPS), vodja njenega vojaškega krila med revolucijo 1905, zapornik v Sibiriji, in končno – na predvečer prve svetovne vojne – ustanovitelj in vodja pol-vojaške organizacije Strelec v avstrijskem delu Poljske. Piłsudski je postal ustanovitelj Poljskih legij, ki so se borile na avstrijski strani proti Rusiji od prvega dne vojne. Osebnostno je poveljeval prvi brigadi Legij, ki je sčasoma postala jedro politične razvrstitve piłsudskistov. Leta 1916 je bil imenovan za vodjo Vojnega oddelka pri regentskem svetu Nemčije, vendar je odklonil sprejeti zahtevo, da poljske sile zaprisežejo zvestobo nemškemu in avstrijskemu cesarju. Zaradi tega je bil interniran v trdnjavo Magdeburg (Wiater 1971: 68).

Po koncu internacije in svetovne vojne je postal načelnik države (Naczelnik Państwa), odigral veliko vlogo v vojni z Rusijo, leta 1923 se je upokojil, in sicer Wiater navaja dva razloga:

²³ Pogovor je potekal na Akademiji za narodno obrambo (Akademia obrony narodowej (AON)) v Varšavi. Navajam informacije, pri katerih je bilo doseženo soglasje obeh sogovornikov.

²⁴ Za fotografijo Piłsudskega in ostalih vodilnih političnih osebnosti glej Priloge, Priloga Č-F.

–politični: niti posredno ni hotel biti povezan s tistimi, katere je smatral za 'morilce Narutowicza'²⁵ in le-ti so se zdaj pridružili vladi Witosa in

–vojaški: močno je nasprotoval predlogom o podreditvi celotne vojaške strukture parlamentarni vladi, katero je smatral za nestabilno, nesposobno in nezanesljivo (*ibid.*: 73).

Od leta 1923 do udara je živel v Sulejowku (obrobje Varšave) in v javnem življenju sodeloval predvsem preko časopisnih intervjujev, člankov in predavanj.

»In kaj boš počel sedaj?« vpraša častnik svojega kolega, ki se je ravnokar upokojil. »Koval zaroto, kaj pa drugega!« (Fernandez 2006: 40).²⁶

²⁵ Gabriel Narutowicz je bil prvi izvoljeni predsednik neodvisne Poljske. 16. decembra 1922, nekaj dni po izvolitvi ga je ustrelil nacionalistični fanatik. Moralno krivdo za ta dogodek je nosila desnica.

²⁶ Stara kolumbijska šala.

5. DRŽAVNI UDAR MAJA 1926²⁷

5.1 Dogodki neposredno pred državnim udarom

Vlada Alexandra Skrzynskega, imenovana 20. novembra 1925, je padla 5. maja 1926. Po petih dneh pogajanj je Wincenty Witos oblikoval vlado, sestavljeno iz pripadnikov lastne stranke (PSL »Piast«), Narodne demokracije in drugih strank nacionalistične desnice (Wiatr 1988: 41, 42).

5.2 Predpogoji za državni

Edvard Luttwak (1993: 37, 44, 55) je določil tri pogoje, pri katerih določena država predstavlja ugodne možnosti, da se bo zgodil državni udar:

1. predpogoj – Družbeni, socialni in ekonomski pogoji v ciljni državi morajo biti taki, da omejijo politično udeležbo na le majhen del prebivalstva.
2. predpogoj – Ciljna država mora biti znatno neodvisna in vpliv tujih sil na notranje politično življenje mora biti relativno omejen.
3. predpogoj – Ciljna država mora imeti političen center.

Poljska je leta 1926 izpolnjevala vse tri naštetje pogoje.

²⁷To poglavje bi bil primerno začeti z matematičnim izračunom možnosti, da se bo leta 1926 na Poljskem pripetil državni udar. Žal tega izračuna ni mogoče prikazati. Pri delu Acemoglu Daron in Robinson, James A. (2006): *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*. New York: Cambridge University Press, zaradi pomanjkanja ekonomskega, statističnega in matematičnega znanja avtorja diplomske naloge. Gre za preračunavanje možnosti državnega udara v (ne)konsolidiranih demokracijah glede na ekonomske spremenljivke: stopnje davkov, redistribucijo dohodkov, stroške udara za elite ipd. Za podoben primer analize povezav ekonomskih dejavnikov in državnih udarov glej Londregan John in Poole, Keith (1992): *The Seizure of Executive Power and Economic Growth*. V Cukierman, Alex, Hercowitz, Zvi in Leiderman, Leonardo (ur.) (1992): *Political Economy, Growth, and Business Cycles*. Cambridge: Massachusetts Institute for Technology. Tretje delo, katero se enako ukvarja z izračunom možnosti udara (za čas enega leta) je Druckman, Daniel (2005): *Doing Research: Methods of Inquiry for Conflict Analysis*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc. Ocenjujem, da enačba za izračun možnosti udara, navedena v tem delu ni primerna (oz. je pomanjkljiva) za aplikacijo na majski udar. Neprimerna zaradi spremenljivke »začetna verjetnost dogodka«, ki je izračunana na podlagi državnih udarov v zadnjih 30. letih v dani državi, Poljska pa je bila samostojna šele 8 let. Pomanjkljiva pa zaradi spremenljivke »pogojna verjetnost čistk«, ki je po mojem mnenju premalo definirana (glej Druckman 2005: 196).

5.3 Vzroki za državni udar

Vzroke državnega udara lahko delimo na dejavnike znotraj oboroženih sil, dejavnike okolja kot celote in mednarodne dejavnike (IMADE 1993: 665).

Dejavniki znotraj oboroženih sil so lahko korporativne ali osebne težave. Korporativne vključujejo npr. proračunske težave, institucionalno avtonomnost oboroženih sil in potencialno grožnjo vojaški identiteti (kot rezultat osnovanja paravojaških enot ali povečanja števila le-teh). Pri osebnih nezadovoljstvih pa gre za nezadovoljstvo posameznega častnika s političnimi in/ali vojaškimi vodji (*ibid.*).

V primeru Poljske so dejavniki znotraj oboroženih sil naslednji:

- spor med maršalom Piłsudskim in civilnimi vladami o organizaciji vojaškega poveljstva;
- notranji razkoli znotraj oboroženih sil;
- poskusi s strani anti-piłsudskistov »čiščenja« poveljstva oboroženih sil njegovih privržencev;
- nezadovoljstvo častniškega zbora z ekonomskim položajem oboroženih sil in njenega poklicnega zbora (Wiatr 1971: 75).

Imenovanje generala Malczewskega za ministra za vojaške zadeve v vladi Witosa je pomenilo napoved novih čistk privržencev Piłsudskega v oboroženih silah, kar navajajo Patterson (Patterson 1935: 113), Humphreyeva (Humphrey 1936: 250) in Nomad (Nomad 1932: 328, 329).

Notranje ekonomsko, politično in družbeno okolje predstavljajo **dejavnike okolja**. Prihaja lahko do etničnih fragmentacij, težav s politično mobilizacijo ali do notranjega nasilja (IMADE 1993: 665).

V primeru Poljske so dejavniki okolja naslednji:

- trajna gospodarska kriza, monetarna inflacija in naglo poslabšanje življenjskega standarda široke množice delavskih populacij;

- družbeno–politična kriza v obliki močnih, pogosto nasilnih razrednih spopadov (na primer, Krakow, 1923²⁸);
- neuspeh poljskega parlamentarizma pri ustvarjanju stabilne koalicije;
- kompromitiranost desnice zaradi svoje vloge pri atentatu na predsednika Narutowicza in slovesa v vladi Witosa leta 1923. Njena vrnitev na oblast je zaradi tega veljala za neposredno provokacijo;
- vladna proti–manjšinska politika;
- široko razširjena korupcija v vladnih vrstah (Wiatr 1971: 75).

Mednarodni dejavniki se nanašajo na spremembe izven domačega političnega in ekonomskega prizorišča, ki so izven nadzora domačih vlad ali voditeljev. Mednje spadajo dejavnosti tujih državnih oblasti (posredna ali neposredna pomoč zarotnikom), globalni ekonomski trendi in modernizacija (IMADE 1993: 665)

V primeru Poljske mednarodni dejavniki niso igrali večje vloge oz. bili vzrok za državni udar. Bistveno je, da dejavnosti tujih državnih oblasti, ki bi posredno ali neposredno pomagale zarotnikom, ni bilo. (Objave osmega Izvršnega komiteja Komunistične Internacionalne 1. maja 1927, ki navaja da je bil udar financiran s strani Velike Britanije, ne gre jemati resno (Degras 1971: 369).)

5.4 Priprave na državni udar

Ferguson poudarja, da glede na dejstvo, da je državni udar sredstvo za doseg cilja (in cilj je oblast), mora potemtakem snovalec udara preučiti naravo oblasti, ki jo želi prevzeti, in v skladu s tem načrtovati udar (Ferguson 1987: 47).

Narava oblasti s strani poljskih snovalcev udara (primarno Piłsudskega) ni bila zadostno preučena. To je rezultiralo v eskalaciji vojaške demonstracije v oboroženi boj. Bistvena napaka je bilo mišljenje (in s tem tudi delovanje v tej smeri), da bo vlada padla s samo grožnjo uporabe vojaške sile.

²⁸ Vlada je nad stavkajoče delavce poslala vojake, sledili so spopadi; posledice: približno 30 mrtvih in 200 ranjenih.

5.4.1 Poskus določitve začetka priprav

Pri pripravah na državni udar lahko ločim dve fazi: **splošno** in **konkretno**.

Splošna faza je vsebovala odstranitev ljudi na visokih položajih, ki bi lahko dejavno nasprotovali in aktivno onemogočali že samo načrtovanje udara ter izvedbo nasploh in nastavitve svojih privržencev na te položaje. V tej fazi je najbolj dejavno vlogo odigral general Lucjan Żeligowski, takratni minister za vojaške zadeve (t.j. v vladi Aleksandra Skrzyńskiego).

Piłsudski naj bi sredi septembra 1925 obvestil Kaziemierza Bartla, naj se pripravi za mesto bodočega premiera (Jędrzejewicz 1982: 211). Berend navaja kot čas tega obvestila november (Berend 2001: 197). Zaključujem, da je točnejša navedba Berenda, saj Piłsudski do 14. novembra (glej podpoglavje 5.4.2) še ni sprejel mesta voditelja udara.

Glede na navedeno sklepam, da so se dejavne vojaške priprave začele okoli konca novembra, in sicer zaradi naslednjega razloga: dvomim, da bi bil Bartel o svojem bodočem delovnem mestu obveščen preden bi bila sklenjena odločitev zarotniške skupine (že s Piłsudskim kot vodjem) o gotovi izvedbi udara in pred začetkom vojaških priprav (v obliki obveščanja podpornikov in t.i. »tipanja« neodločenih).

Konkretna faza se je začela z ukazom ministra za vojaške zadeve generala Żeligowskega (18. aprila 1926) o koncentraciji enot v Rembertowu (vojaško vadblišče na obrobju Varšave) 10. maja. Enote so bile izbrane po enem kriteriju: zvestoba in vdanost Piłsudskemu (Garlicki 1978: 220). Ukaz o koncentraciji enot je novi minister za vojaške zadeve general Juliusz Malczewski razveljavil 11. maja, takoj po zaprisegi nove Witosove vlade. Ukazana je bila tudi vrnitev oddelkov na mesta stalne nastanitve, vendar ukaz ni bil spoštovan (*ibid.*: 221, 222).

5.4.2 Izbira vodje

Težko si je zamisliti boljšo izbiro za vodjo udara proti nepriljubljeni vladi, kot je bil Piłsudski. Prvi maršal Poljske, oče naroda, izredno priljubljen (že v mejah kulta osebnosti) pri svojih podpornikih v vojski, neproblematičen do manjšin, delavcev, intelektualcev... Nagovarjanje Piłsudskega k prevzemu vodenja državnega udara

predvsem označuje govor generala Gustawa Orlicz–Dreszerja 14. novembra 1925 (obletnica vrnitve Piłsudskega iz Magdeburga) na maršalovem domu (večina virov omenja, da je bilo zbranih približno tisoč vojakov in nekaj generalov, Berendova (2001: 197) ocena o 20 generalih in tisoč častnikih je pretirana).

»... *Dandanes smo ponovno sredi negotovosti in težav. Pozivamo te, da nas ne zapustiš v tej stiski, saj boš zapustil ne le nas, svoje zveste vojake, ampak tudi Poljsko. Ponujamo ti svoja hvaležna srca, toda z njimi ponujamo tudi svoje meče.*« (Piłsudski 1940: 328)²⁹

5.4.3 Določitev ciljev

Prva faza procesa načrtovanja državnega udara je določitev A in B prednostnih ciljev za fazo napada (Ferguson 1987: 83). A in B prednostnih ciljev (glej *ibid.*: 83 – 110) nima smisla naštevati, saj je bil v obravnavanem primeru državnega udara določen en (!) sam cilj: predsednik Wojciechowski.

Tako priprave niso zajemale nobenih načrtov za zavzemanje, podrejanje ostalih ključnih političnih in vojaških posameznikov, zavzemanje komunikacijskih povezav, zavzemanje ključnih zgradb, itd. Vse to se je izvajalo od trenutka odklonitve predsednika Wojciechowskega, da vlada odstopi.

Vsekakor so bile priprave nezadostne in bi ob hitri in učinkoviti reakciji vladnih sil (političnih in vojaških) vodile k neuspehu.

5.4.4 Povzetek priprav

Piłsudskijev načrt, kateremu so sledile priprave, je predvideval: Piłsudski v sredo, 12. maja zjutraj dospe na čelu zvestih enot v središče Varšave, se tam sestane s predsednikom republike, zahteva odstop vlade, dobi potrditev, in ob pol treh popoldne je doma, saj je čas kosila. (Piłsudski je ob odhodu od doma 12. maja ob 7:00 naročil ženi,

²⁹Celoten govor Orlicz–Dreszerja je objavljen na medmrežni strain: http://quellen.herder-institut.de/M01/quellen/kritik_pilsudski_pl.pdf.

da bo doma za kosilo ob pol treh (Piłsudski 1940: 330). Raziskovalci ocenjujejo to navajanje kot verodostojno (npr. Berend 2001: 197 in Wiatr 27.12.2006.).

5.4.5 Povod(i)

Povodov je bilo več: ponovno imenovanje Witosove (desnica–center) vlade, sprožitev govoric o bližajočem se desničarskem udaru, sprožitev govoric o napadu desničarskih paravojaških enot na maršalov dom, sprožitev govoric o bližajoči se aretaciji Piłsudskega (zaradi klevetanja vlade v časopisnem intervjuju). Poleg tega so bile še organizirane demonstracije civilistov v podporo Piłsudskemu in proti vladi. (Organiziral jih je nekdanji Piłsudskijev pribočnik, polkovnik Bolesław Wieniawa–Długoszowski (Rotschild 1966: 55, op. 35). Wieniawa–Długoszowski je bil s strani predsednika Mościckiega (izvoljen po udaru, op. Ž.M.), ne zastonj, poimenovan »najzvestejši med zvestimi« podrejeni Piłsudskega (Paczkowski 2003: 39).)

5.5 Izvedba

Piłsudski se je z enotami (2000 vojakov) iz Rembertowa³⁰ odpravil do predsednikove rezidence (Belwedere), vendar ga tam ni našel, ker je le–ta prejšnji dan odšel v Spała³¹, svojo poletno rezidenco, tega pa ne Piłsudski, ne njegovi podrejeni niso vedeli. Tako potrebam načrtovalcev po obveščenosti o gibanjih, namenih, lokacijah in statusih ciljev (Ferguson 1987: 91) ni bilo zadoščeno. Piłsudski je imel namen oditi do predsednika le z enim konjeniškim polkom³², vendar je general Orlicz–Dreszer poskrbel za povečanje števila enot (Olstowski 12.01.2007.).)

Predsednik Wojciechowski se je, potem ko je bil obveščen o dogodkih, odpravil v Varšavo ter izdal razglas, v katerem je opomnil vojake na njihovo prisego zvestobe legitimno izvoljeni vladi³³ ter v Varšavi razglasil izredno stanje (Garlicki 1995: 135).

³⁰ Rembertow je od centra Varšave oddaljen približno 9 km.

³¹ Spała je od Varšave oddaljena približno 95 km.

³² Polki, tako konjenice kot pehote, so obsegali približno 400 – 800 vojakov.

³³ Razglas je dosegljiv na strani: http://quellen.herder-institut.de/M01/quellen/maiumsturz_aufwurf.pdf.

Ob približno 16:00 se je Piłsudski sestal z Wojciechowskim na mostu Poniatowskega (glej Priloge, Priloga H), kjer je predsednik odklonil zahteve Piłsudskega (Garlicki in Stawecki 1978: 223³⁴). Primeren dostop do središča Varšave je bil možen s prehodom preko dveh mostov (Poniatowski in Kierbedz), katerih prehod pa so onemogočale vladi zveste enote.

Situacija se je spremenila v korist piłsudskistov, ko je pehotni polk, ki je zapiral prehod preko mostu Kierbedz, prestopil na Piłsudskijevo stran, in odprl prehod (Wiatr 1988: 45).

Oborožen boj se je pričel ob 18:30 (Czubiński 1989: 172). (Za fotografije v času udarom glej Priloge, Priloga I-O, za zemljevid središča Varšave s prikazom zavzetih položajev glej Priloge, Priloga R-S))

V primeru takojšnjega napada bi Piłsudski najverjetneje lahko vrgel vlado že 12. maja zvečer, če bi le hotel sprejeti nadaljnje žrtve in verjetnost ostre borbe (Rotschild 1966: 66, 67).

5.5.1 Nepričakovanje boja

Velika večina avtorjev se strinja, da Piłsudski ni pričakoval bojev. Dejstva, ki potrjujejo domnevo, da prevratniška stran ni pričakovala in posledično ni bila pripravljena na oborožen boj so:

- že omenjena Piłsudskijeva izjava ženi;
- vojaške sile pripravljene za podporo njegovi demonstraciji so bile dokaj majhne. Vključevale niso artilerije, namesto le-te so bile večinoma sestavljene iz konjenice, katera je neprimerna za ulično bojevanje (Rothschild 1966: 66);
- Piłsudski je pred pogovorom s predsednikom na mostu zagotovil generalu Orlicz–Dreszerju, da boja ne bo (*ibid.*);

³⁴Gre za dokument iz Likvidacijske komisije generala Żeligowskega (v nadaljevanju LKŻ) in sicer Poročilo namestnika načelnika Oddelka II generalštaba polkovnika J. Bleszyńskiego, do vojaških atašejev pri polskih misijah, o dogodkih 12. – 15. maja 1926, oznaka poročila: št. 7, Or.masz. CA, MSW, AII/21.

– na začetku so tako štab Piłsudskega kot tudi podrejeni oddelki delovali brez zemljevidov in načrtov mesta, z načrti mesta so se oskrbeli šele 13. maja zvečer, z zemljevidi pa 14. maja zvečer (Garlicki in Stawecki 1978: 254³⁵);

5.5.2. Strnjen opis poteka bojev

Oboroženi boj lahko strnemo v 3 faze:

1. Napad piłsudskistov na vladne položaje, z začetkom 12. maja ob 18:30 in koncem pred začetkom dne 13. maja, z zasedbo večine ključnih položajev v mestu.
2. Protinapad vladnih sil z začetkom 13. maja zjutraj in koncem popoldne istega dne. (Vladni protinapad je prinesel le neodločilne taktične uspehe (Wiatr 1988: 47).)
3. Končni napad piłsudskistov na enote lojalistov zjutraj 14. maja, s končno zmago kot rezultatom.

5.5.3 Velikost in kakovost sil

5.5.3.1 Vojaške enote

Ocena števila vojakov prevratnikov 12. maja pred začetkom oboroženih bojev: 2000 (Rothschild 1966: 58). Od tega poleg oddelkov pehote še trije polki konjenice, en artilerijski oddelek in pripadniki inženirske častniške šole. (Czubiński 1989: 176). Piłsudskisti so bili na začetku brez orožij artilerije³⁶, šest artilerijskih orožij so zasegli kmalu po začetku boja. (Rothschild 1966: 98). Do zasedbe mestne trdnjave s skladiščem streliva so se nekatere enote celo soočale s pomanjkanjem le-tega (Piłsudski 1940: 330).

Glede velikosti in kakovosti sil vladne strani Garlicki (1978: 240) navaja, da je imela zvečer 12. maja na voljo okoli 1700 vojakov, medtem ko Czubiński (1989: 176) ocenjuje število vojakov na 4000 ljudi, od tega poleg pehote še en artilerijski polk, en artilerijski oddelek in en polk zračnih sil. Razlika v oceni sil izhaja iz dejstva, da

³⁵ LKŽ, Poročilo majorja Tadeusza Pelczyńskiego, častnika Oddelka IIIa, št. 22, Or.masz. 1P, KLŽ.

³⁶ Obe strani sta artilerijo uporabljali le v minimalnem obsegu.

Czubiński šteje med sile na razpolago tudi sile v mestni trdnjavi (Citadeli), ki pa so se kasneje brez boja predale piłsudskistom.

Kar se tiče konjenice, je bilo na strani Piłsudskega v bojih udeleženi šest konjeniških polkov, na vladni strani pa en polk in en oddelek (<http://www.kawaleria-polska.pl/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=205>).

Oborožen boj je vključeval tudi letalsko bombardiranje (izvajale so ga vladne čete, op. Ž.M.), in sicer bombardiranje vlakov z okrepitevami Piłsudskega (Rothschild 1966: 102, 103), bombardiranje železniških prog in mostov v smereh, od koder so okrepiteve pričakovali (Czubiński 1989: 193) in bombardiranje Zamkowega in Saškega trga 13. maja (Garlicki in Stawecki 1978: 255³⁷). Kar se tiče bombardiranja glavnega mesta, Aksamiatowski in Ślipiec (02.06.2006) navajata, da je šlo za dva zračna napada po šest letal.

Glede na ocenjevanje enot, primernih za državni udar po Farcauju (1994: 49 – 54), kateri našteva 10 pomembnejših dejavnikov (število, ognjena moč, uporabna ognjena moč, lokacija, mobilnost, samozadostnost, pripravljenost, izurjenost, povezanost/kohezivnost enote in specializirane veščine, lahko sestavim naslednjo tabelo:

Tabela 5.1: Relativna vrednost vseh enot, na voljo Piłsudskemu 12. maja, pred začetkom bojev³⁸

Kriterij	Vrednost (1–10)
Število	7
Ognjena moč	3
Uporabna ognjena moč	6
Lokacija	9
Mobilnost	8
Pripravljenost	10
Izurjenost	8
Povezanost/kohezivnost enot	10
Specializirane veščine	5

³⁷ LKŻ, Poročilo majorja Tadeusza Pelczyńskiego, častnika Oddelka IIIa, št. 22, Or.masz. 1P, KLŻ.

³⁸ Izpuščena je vrednost samozadostnosti, saj se ta kriterij uporablja le pri ocenjevanju posameznih enot.

Razlaga določenih relativnih vrednosti:

Število: Vrednost 7 je določena zaradi naslednjih dejstev: število vojaških enot bi ob takojšnjem napadu zadostovalo za nevtralizacijo sil nasprotnika ter za zavzetje človeških, infrastrukturnih, komunikacijskih in vojaških ciljev. Vendar nezadostno v primeru načrta, ki je predvideval padec vlade brez boja, kar bi se lahko zgodilo ob rekrutaciji več enot, ki bi dospele pred glavno mesto in bi vladna stran spoznala, da je upor nesmiseln ter bi se predala brez boja.

Ognjena moč: Nizka ocena je določena zaradi naslednjih dejstev: pomanjkanje artilerije, pomanjkanje streliva in ne razpolaganja z zračnimi silami.

Uporabna ognjena moč: Je modifikacija zgornje kategorije, in vključuje le tisto ognjeno moč, ki je primerna za uporabo v urbanem okolju. Torej ognjena moč, »katera je lahko uporabljena z veliko mero natančnosti in z minimalno grožnjo okoliškemu območju« (Farcau 1994: 50). V tem primeru imajo največjo vrednost oborožitveni sistemi posameznika in skupinski oborožitveni sistemi, medtem ko artilerija in zračne sile zgubijo na pomenu. Ocena je nizka predvsem zaradi že omenjenega pomanjkanja streliva.

Lokacija: Ocena je visoka zaradi dejstva, da so bile enote na dan udara zbrane v Rembertowu (vojaško vadbišče), ki je od centra Varšave oddaljen približno 9 km. Poleg tega se je lahko z gotovostjo računalo na enote iz Vilna (Vilnius, Wilnius), ki so bile pod poveljstvom generala Edwarda Rydz-Śmigłyja, piłsudskista, seznanjenega z načrti, katerega enote so bile zmožne prispeti v Varšavo v 24. urah.

Mobilnost: Tudi mobilnost je visoko ocenjena, predvsem zaradi dejstev, navedenih pri vrednosti »lokacija«. Glede na situacijo 12. maja zvečer, ko so piłsudskisti nadzorovali prostor, velik približno 13,5 km², z bojno linijo dolgo približno 5,4 km in na voljo imeli 2000 vojakov, večja mobilnost niti ni bila potrebna.

Pripravljenost: Ocena je najvišja, saj so poveljujoči častniki že pred časom pripravljali te enote na dogodek.

Izurjenost: Glede na dejstvo, da gre za enote, sestavljene predvsem iz nekdanjih legionarjev, borečih se v prvi svetovni vojni in tudi v kasnejših vojnah, je ocena visoka, vendar ne najvišja, saj niso izvajali urbanih bojevanj.

Povezanost/kohezivnost enote: Ocena je najvišja, saj gre za enote z močnim občutkom povezanosti.

Specializirane veščine: Ocena je srednje vrednosti, saj kakšnih bistvenih specializiranih veščin niti ni bilo potrebno posedovati (v kasneje zavzetih telegrafskih in telefonskih centralah so delali Piłsudskemu privrženi civilisti).

Okrepiteve so dospele na obeh straneh, doprinesle na razpolago Piłsudskemu skupno 11.000 vojakov nasproti 7.000 vladnim (Garlicki 1995: 136).

5.5.3.2 Paravojaške enote in civilisti

Uporabi pripadnikov paravojaških enot (in tudi oboroževanju in uporabi civilistov) sta se obe strani izogibali, so pa bili civilisti in pripadniki paravojaških enot uporabljeni za izvidovanje in v kurirski službi.

Na strani Piłsudskega so bile uporabljene paravojaške enote »Strelec« (»Strzelec«), Garlicki (01.11.2006) ocenjuje pomembnost delovanja teh enot kot minimalno, Olstowski (12.01.2007) ocenjuje število teh članov, ki so se dejavno udeleževali pri udaru na okoli 200.

Vladna stran je uporabljala nekatere desničarske mladinske organizacije (npr. »Sokol«, vendar tudi tukaj skupno število pripadnikov ni presegalo števila 200 (Wiatr 27.12.2006 in Olstowski 12.01.2007).

5.5.4 Nevtralizacija obrambe države

Načrtovalci državnega udara imajo dvojno nalogo: del sestavnih enot državnega varnostnega sistema je potrebno spremeniti v aktivne udeležence udara, ostale dele pa nevtralizirati (Luttwak 1993: 63).

5.5.4.1 Nevtralizacija oboroženih sil med državnim udarom

Nevtralizacija oboroženih sil je bila med potekom državnega udara dosežena z dvema načinoma:

1. z oboroženim bojem (1. in 2. napad) in
2. s preprečitvijo udeležbe vladi zvestim enotam v le-temu, katera je bila dosežena s pomočjo stavke delavcev železnic, ki je omogočila ustavitev vlakov, namenjenih v glavno mesto, z zavzetjem ključnih železniških postaj in sabotажami prog.

5.5.4.2 Nevtralizacija sil policije

Policijske sile v bojih niso bile uporabljene. Wiatr (27.12.2006) navaja, da do uporabe ni prišlo zaradi naslednjih razlogov: policija kot organizacija ni bila spolitizirana, niti niso bile sposobne sodelovati v bojih, saj policijske enote niso imele vojaškega krila ali vojaškega urjenja.

Garlicki (01.11.2006) poudarja, da niti ni bilo potrebe po uporabi policijskih sil, saj je bilo na voljo dovolj vojaških enot.

Olstowski (12.01.2007) dodaja, da policijske enote niso sodelovale v bojih, so pa bile uporabljene za vzdrževanje reda in miru med udarom, med drugim so preprečevale civilistom pojavljanje na območjih boja.

5.5.4.3 Nevtralizacija obveščevalnih služb

Nevtralizacija obveščevalnih služb se je izvedla z zamenjavo vodje II. oddelka (obveščevalni oddelek, op. Ž.M.) generalštaba poljskih oboroženih sil, tako je vodenje oddelka prevzel nekdanji legionar in privrženec Piłsudskega Mieczysław Ścieżyński (Rothschild 1966: 77).

Wiatr (27.12.2006) sklepa, da je bil II. oddelek na strani Piłsudskega zaradi dejstva, da po državnem udaru v njem ni bilo nobenih večjih kadrovskih sprememb.

Olstowski (12.01.2007) glede policijske varnostne službe navaja, da je bila tajna policija kot notranja obveščevalna agencija neuradno podrejena II. oddelku GŠ poljskih

oboroženih sil in sama ni izvajala samostojnih akcij, ter je mnenja (vendar poudarja, da tega ne more z gotovostjo trditi), da je II. oddelek sodeloval s Piłsudskim oz. izvajal aktivnosti v njegovo korist.

5.5.5 Potek udara glede na zavzemanje ciljev, pomembnih za uspeh izvedbe

5.5.5.1 Zavzetje komunikacijskih sredstev

Obe telegrafski centrali, kot tudi telefonska, sta bili v posesti zgodaj zjutraj, 13. maja (Garlicki in Stawecki 1978: 254³⁹).

V protinapadu vladnih sil 13. maja je bila sicer za kratek čas osvojena ena izmed telegrafskih central, medtem ko je bila glavna telefonska centrala nekaj časa na nikogaršnji zemlji (Rothschild 1966: 94, 95).

Telefonske zveze so bile prekinjene 13. maja, ob 22:00 (*ibid.*: 71).

5.5.5.2 Zavzetje prometnih povezav

Glavni transport vojakov sil se je izvajal z železniškim prevozom.

Do zgodnjih jutranjih ur 13. maja so bili zavzeti Direkcija varšavskih železnic, Ministrstvo za železnice in Železniški oddelek vojske. Iz teh centrov se je stalno koordiniral transport enot (Garlicki in Stawecki 1978: 254⁴⁰).

Uradni razglas o stavki je bil objavljen 13. maja ob 20:00. Manifest je razglasil splošno in tudi železniško stavko, z začetkom 14. maja. Po 13. maju je vladna stran prenehala dobivati okrepitve in je bila izolirana od ostalih delov države (Rothschild 1966: 126, 127).

Transport enot z avtobusi in tovornjaki se je sicer izvajal, vendar je bil minimalnega pomena (Aksamiatowski in Ślipiec 02.06.2006).

³⁹ LKŽ, Poročilo majorja Tadeusza Pelczyńskiego, častnika Oddelka IIIa, št. 22, Or.masz. 1P, KLŽ.

⁴⁰ LKŽ, Poročilo majorja Tadeusza Pelczyńskiego, častnika Oddelka IIIa, št. 22, Or.masz. 1P, KLŽ.

5.5.5.3 Zavzetje infrastrukturnih sredstev

13. maja okoli 16:00 so se enote v mestni trdnjavi predale Piłsudskemu (oz. prestopile pod njegovo poveljstvo) (Garlicki in Stawecki 1978: 255⁴¹).

Stavba ministrstva za vojaške zadeve (MSW – Ministerstwo Spraw Wojskowych, op. Ż. M.) je bila dokončno zavzeta 14. maja popoldne⁴² (Rothschild 1966: 136).

Stavba Sejma je bila zavzeta 14. maja ob 10:45 (Czubiński, 1989: 184).

Končni napad Piłsudskega se je začel zgodaj zjutraj 14. maja, z dvema glavnima ciljema: letališčem in Belwederom, kjer so se nahajali vlada, predsednik in vojaški vrh (Czubiński 1989: 183).

Letališče je bilo zavzeto 14. maja nekaj po 12:00 (Rothschild 1966: 136), Belvedere je bil evakuiran od 15:00 do 16:00, piłsudskisti ga zavzamejo ob 17:15 (Garlicki in Stawecki, 1978: 224⁴³).

Umik vlade iz Belwедера v Willanow se je začel okoli 15:30, do cilja so prišli približno dve uri kasneje (Czubiński 1989: 188). Willanow je na obrobju Varšave, od Belwедера oddaljen približno 6,5 km.

5.5.5.4 Zavzetje človeških ciljev

V Wilanovu so bili Witos in vlada aretirani 15. maja dopoldan, vendar so bili izpuščeni 16. maja. Aretirani so bili še general Rozwadowski in general Zagorski kot tudi skupina višjih častnikov, katerih večina je bila izpuščena 19. maja (Garlicki in Stawecki 1978: 224, 225⁴⁴).

⁴¹ LKŻ, Poročilo majorja Tadeusza Pelczyńskiego, častnika Oddelka IIIa, št. 22, Or.masz. 1P, KLŻ.

⁴² Bila je zavzeta že v prvotnem napadu, vendar izgubljena ob protinapadu vladnih sil.

⁴³ LKŻ, Poročilo namestnika načelnika Oddelka II generalštaba polkovnika J. Bleszyńskiego, do vojaških atašejev pri polskih misijah, o dogodkih 12. – 15. maja 1926, oznaka poročila: št. 7, Or.masz. CA, MSW, AII/21.

⁴⁴ LKŻ, Poročilo namestnika načelnika Oddelka II generalštaba polkovnika J. Bleszyńskiego, do vojaških atašejev pri polskih misijah, o dogodkih 12. – 15. maja 1926, oznaka poročila: št. 7, Or.masz. CA, MSW, AII/21).

5.5.6 Zaključek državnega udara

Ministrski predsednik Witos in predsednik Wojciechowski sta odstopni izjavi podpisala 14. maja zvečer.

15. maja ob 3.00 ponoči je Maciej Rataj (predsednik Sejma, ki je po odstopu Wojciechowskega pridobil funkcijo začasnega predsednika, op. Ž. M.) izdal ukaz o prenehanju vseh bojnih aktivnosti (Garlicki Stawecki 1978: 224⁴⁵)

Tabela 5.2: Število žrtev

Specifikacija	mrtvi		ranjeni		skupaj	
	častniki	vojaki	častniki	vojaki	častniki	vojaki
Stran Piłsudskega	8	99	26	267	34	366
Vladna stran	17	81	40	273	57	354
Neidentificirani mrtvi vojaki		10				10
Skupaj žrtve v poljskih vojski	25	190	66	540	91	730
Žrtve med civilnimi osebami	164		314		478	
Skupaj	379		920		1299	

(Vir: Skupni statistični seznam Likvidacijske komisije generala L. Żeligowskega o človeških žrtvah v času od dne 12. do 15. maja, oznaka poročila: Or.masz. IP, KLŻ, t. 2, št. 15, v Garlicki in Stawecki 1978: 241)

Podatki o številu žrtev se pri različnih virih ne razlikujejo bistveno, običajno avtorji zaokrožujejo na 400 smrtnih žrtev. Izjema je Steven J. Zaloga, ki je nekako dospel do podatka, da žrtev ni bilo, saj udar ocenjuje kot »nekrvav prevzem oblasti« (Zaloga 2003: 16). Točne niso tudi navedbe Berenda (2001: 197) in Cieniale (2002), da je bilo mrtvih okoli 300 ljudi. Medtem pa Davies (1981: 422) zmotno navaja, da je bilo ubitih okoli 300 vojakov.

⁴⁵ LKŻ, Poročilo namestnika načelnika Oddelka II generalštaba polkovnika J. Bleszyńskiego, do vojaških atašejev pri poljskih misijah, o dogodkih 12. – 15. maja 1926, oznaka poročila: št. 7, Or.masz. CA, MSW, AII/21).

5.6 Državni udar in zunanja politika

Wiatr (27.12.2006) se strinja z oceno, da je bil državni udar smatran kot notranje-politična zadeva. Francoski ambasador Le Roche o pripravah na udar ni bil obveščen, krožile so govorice, da je bil obveščen britanski ambasador, vendar je to le govorica.

Med državnim udarom so vsa diplomatska mesta v Varšavi uradovala, razen francoskega poslaništva, katerega poslopje je bilo zaprto, saj se je znašlo na prizorišču bojov. Noben član diplomatskega osebja ni bil ranjen ali ubit. Po državnem udaru nobena tuja država ni prekinila diplomatskih odnosov z Poljsko, poleg tega formalno priznanje nove vlade ni bilo potrebno, saj so bili vsi postopki (odstop predsednika države, predsednika vlade, sestava nove vlade) v skladu z ustavno proceduro (Kornat 25.03.2007).

Smernice zunanje politike Poljske se po maju 1926 niso spremenile. Glavni cilj – ohraniti mir, braniti *status quo* in ojačati mednarodni položaj Poljske – je ostal enak (Łossowski 2005: 490).

Poljska zunanja politika je po udaru postala bolj stabilna in je bila osnovana na dolgoročnih ciljih, kar se je odražalo, na primer, v dejstvu da je novi zunanji minister, August Zaleski, ostal na dolžnosti več kot šest let, kar je bilo neobičajno v primerjavi s pogostimi zamenjavami ministrov v prejšnjih letih (*ibid.*: 490, 491). V letih 1918 – 1926 je položaj zunanjega ministra namreč zasedalo 17 oseb, od državnega udara pa do napada Nemčije pa sta položaj zasedala 2 zunanja ministra (Stachura 1998: 138, Dodatek I, C).

Za boljše razumevanje glavnih smernic poljske zunanje politike tistega časa, je vredno citirati izjavo Józefa Piłsudskega izrečeno kmalu po udaru med sejo na ministrstvu za zunanje zadeve. Navedel je, da obstajata dve nesporni vodili v poljski zunanji politiki. Prvo vodilo je, da mora Poljska ohraniti strogo nevtralnost med Nemčijo in ZSSR, tako da bosta lahko obe državi gotovi, da se Poljska ne bo združila z nobeno od njih proti drugi. Drugo vodilo je vzdrževati zavezništvo s Francijo in Romunijo (Łossowski 2005: 491).

Poljska je bila 16. septembra 1926 izvoljena v Svet lige narodov kot nestalna članica za dobo treh let in ponovno izvoljena leta 1929 (*ibid.*: 492).

Skupno ameriško in angleško stabilizacijsko posojilo, o katerem je bil dogovor sprejet 13. oktobra 1926, je znašal 71,7 milijonov ameriških dolarjev, kar je bilo daleč največje posojilo kadarkoli dodeljeno medvojni Poljski (Pease 1986: 101).

5.7 Konsolidacija

»...vztrajam, da mi je uspelo izvršiti edinstveno zgodovinsko dejanje, v izvršitvi nečesa podobnega državnemu udaru in nemudoma ga legalizirati. Izvedel sem revolucijo, brez revolucionarnih posledic.«
(Piłsudski v intervjuju 25.05.1926 v Garlicki 1995: 139, 140)

Konsolidacija udara se je najprej izvajala z njegovo legalizacijo.

Legalizacija udara je razvidna v sledečih dejanjih:

1. Piłsudski je odobril vlogo Macieja Rataja kot začasnega predsednika in vrnitev k ustavni proceduri;
2. vzpostavitev prve vlade po državnem udaru v skladu z ustavo;
3. izvolitev predsednika (Wiatr 1971: 81).

Sestavo nove vlade je Maciej Rataj poveril Kaziemierzu Bartlu, kateri je sestavil nestrankarsko vlado.

Sledile so predsedniške volitve (31. maja), v katerih je zmagal Piłsudski (292 glasov zanj proti 193 glasovom za kandidata desnice, Bninskega, 61 glasovnic je bilo neveljavnih ali praznih). Piłsudski izjavi, da je z izglasovanjem njega kot predsednika parlament legaliziral udar (Paczkowski 2003: 27), vendar ne sprejme položaja in kot razlog navede z ustavo določeno šibkost položaja (Rothschild 1966: 208). Za nov krog volitev predlaga Ignacyja Mościckega, kateri je izvoljen in ki ostane predsednik do leta 1939.

Nadaljnja konsolidacija udara (in s tem posledično režima) se je izvedla s spremembo ustave in sicer s t.i. »avgustovsko novelo«⁴⁶, sprejeto 2. avgusta 1926, ki je povečala moč predsednika republike na račun Sejma.

⁴⁶ »Avgustovska novela« je v poljščini dosegljiva na medmrežni strani: http://quellen.herder-institut.de/M01/texte/Abt02/Dok05.doc/source_view.

Glede sprememb v oboroženih silah je pomembno naslednje: spor glede vrhovnega poveljstva oboroženih sil se je uredil s tem, da je Piłsudski postal minister za vojaške zadeve in generalni inšpektor oboroženih sil hkrati, kar je ostal naslednjih 9 let (to je do svoje smrti, 12. maja 1935). Sledile so spremembe v častniškem zboru (odstavitve, upokojitve, ipd. nasprotnikov).

Tabela 5.3: Spremembe v častniškem zboru

Generali				Inšpektorji oboroženih sil		Poveljniki vojaških okrožij	
Leto	Skupaj	legionarji	Odstotek legionarjev	Skupaj	legionarjev	Skupaj	legionarjev
1923	96	10	10,4	4	1	10	0
1924	122	30	24,6	7	2	10	1
1928	81	44	54,0	7	3	10	5
1932	74	54	73,0	10	7	10	8
1939	100	66	64,0	11	9	10	8

(Vir: Wiatr 1971: 90, op. 26)

Farcau (1994: 142) navaja, da je udar konsolidiran, ko je zadoščeno motivom za izvedbo izvajalcev. Potemtakem lahko zaključim, da je bil udar konsolidiran v letu 1928, ko so legionarji za več kot dvakrat presegli odstotek udeležbe v častniškem zboru glede na situacijo pred udarom. Spor o organizaciji vojaškega poveljstva je bil zaključen že prej, prav tako težave zaradi ekonomskega položaja. Časnik »Robotnik« je namreč 18. avgusta 1926 poročal o prejetih dodatkih na častniško funkcijo, in sicer so generali prejeli dodatka v višini 90 – 100% plače, plače ostalih častnikov pa so se povečale za 15 – 30% (Czubiński 1989: 260, op. 37).

5.8 Politični karakter državnega udara

Goodspeed (1962: xii) in Luttwak (1993: 26) navajata, da je državni udar politično nevtralen, z razlago da udar »ne vsebuje nobene določene politične orientacije« (*ibid.*).

Udar je tako politično nevtralen samo v smislu, da ga kot določeno strategijo za prevzem oblasti lahko uporabijo tako politike levega kot desnega političnega krila (O'Kane 18.04.2007).

Fitch (9.04. 2007) opozarja na apolitično, nestransko samopodobo izvajalcev udara, ali njih izjavljanj, da so »nad politiko«, toda ni dvoma, da z analitičnega stališča državni udar ni nikoli nevtralen v kakršnemkoli pomenu.⁴⁷

Poljski državni udar je imel glede na politično orientacijo levi karakter, in sicer predvsem iz naslednjih dveh razlogov:

- izveden je bil proti desno–sredinski vladi in je imel politično podporo levece;
- sindikati, ki so izvedli splošno stavko in pomembnejše, stavko delavcev železnic, so bili podporniki PPS (Poljske socialistične stranke).

Kljub temu je potrebno opozoriti na dvoje:

- Piłsudski se v času udara ni smatral za človeka levece (čeprav je bil kot tak splošno razumljen tako v vrstah civilnih podpornikov in nasprotnikov udara, kot tudi zunaj poljskih meja) in se je izogibal političnim opredelitvam.

- Neizpodbitno dejstvo je, da se je Piłsudski takoj po državnem udaru oddaljil od svojih podpornikov z levece (kateri so v dokajšnji meri omogočili uspešen zaključek udara) in kmalu (v nekaj mesecih po udaru) začel sodelovati z zmerno desnico. Režim se je v nekaj letih premaknil v desni politični spekter.

5.9 Majski udar – tip državnega udara

Obstaja veliko vrst državnih udarov. Ločijo se glede na stopnjo nasilja (npr. nekrvavi udar), izvajalca (oborožene sile, paravojaške enote, najemniške enote),

⁴⁷ Zahvalo za pomoč (poslana elektronska pisma s koristnimi informacijami) pri razčiščevanju teoretičnega vprašanja o politični nevtralnosti državnih udarov prejmejo: dr. Aaron Belkin, dr. Henry S. Bienen, dr. Maxwell A. Cameron, dr. Fernando Coronil, dr. Samuel J. Fitch, mag. Rut C. Diamint, dr. Larry Diamond, dr. Peter D. Feaver, dr. Wolfgang S. Heinz, dr. Stephen Hoadley, dr. Peter Karsten, dr. Andrzej Korbonski, dr. Augustine J. Kposowa, dr. Dirk Kruijt, dr. Juan J. Linz, dr. Brian E. Loveman, dr. Robin Luckham, dr. David R. Mares, dr. Patrick J. McGowan, dr. Rosemary O'Kane, dr. José A. Olmeda, dr. Chuka Onwumehili, dr. Robert L. Ostergard, Jr., dr. Deborah L. Norden, dr. David Pion-Berlin, dr. George Philip, dr. Juan Rial, dr. Hasan-Askari Rizvi, mag. Issaka K. Souare, dr. Brian D. Taylor, dr. William R. Thompson, dr. Arturo Valenzuela, dr. Claude E. Welch, Jr., dr. Paul W. Zagorski, dr. Daniel Zirker in dr. Mark Yaniszewski.

(ne)prisotnost mednarodnih vplivov (npr. subvencionirani udar) ipd. Omejil se bom na definiranje vrste obravnavanega udara.

Majski udar je bil vojaški udar, definiran kot dogodek, ki se zgodi »kadarkoli pripadniki rednih oboroženih sil zamenjajo ali poskusijo zamenjati vodjo izvršilne oblasti z uporabo sile, ali z grožnjo uporabe le-te« (Thompson 1975: 459, op. 1).

Glede na kvalifikacijo tipov državnih udarov v IMADE (1993: 667): oligarhičen, modernizirajoč/reformističen, radikalen/revolucionaren in zaščitniški, lahko majski udar klasificiram kot zaščitniški, kjer častniki, kateri smatrajo sami sebe za vir nacionalne časti in veljave, prevzamejo in vršijo oblast z namenom zaščititi institucije države v oblikah katere presojujejo kot primerne. Šibkost civilnih oblasti, ki je ponavadi razvidna iz nenadzorovanega notranjega nasilja ali nezadržne inflacije, spodbuja vojaške prevzeme oblasti te vrste.

Glede na kvalifikacijo Brookerja (2000: 70), kateri se omejuje na delež prevratnikov v oboroženih silah (razlikuje dva tipa: korporacijski in frakcijski), je majski udar frakcijski udar, pri katerem »le del oboroženih sil poskuša izvesti udar«.

Po Lefeverju, kateri loči med varnostnim, reformnim, kazenskim udarom in udarom nove elite, je majski udar varnostni udar, katerega značilnost je da »nadomesti civilni režim, ki ni bil sposoben, da zagotovi red in zunanjo in notranjo varnost« (Lefever v Bebler 1974, str. 134, op. 254).

Po kvalifikaciji Huntingtona, ki loči med palačnimi revolucijami, udari preboja, zaščitniškimi udari in veto udari, kvalificiram majski udar kot zaščitniški udar, »kjer vojska strmoglavi neuspešno vlado, domnevno v interesu naroda« (Thomson 2000: 139). Clapham (1985: 145) navaja, da udar te vrste nima za posledico nepreklicne nadomestitve vladajočega razreda ali elite z drugim, in da ne vodi k nespremenljivim spremembam v politični strukturi. Preprosto je vrsta na oboroženih silah, da najdejo stol pri igri »srčkov ples«⁴⁸.

⁴⁸Gre za neposrečen prevod. Te vrste udarov se namreč občasno imenuje tudi »musical chairs coups«. Gre za družabno igro »musical chairs«, pri nas poznano kot »srčkov ples«, kjer skupina ljudi med igranjem glasbe hodi okoli v krog postavljenih stolov. Ko glasba nenadoma preneha, se soigralci posedejo na stole, eden pa o(b)stane stoječ in je izključen iz igre, saj je vedno en igralec več kot je stolov. V povezavi z državnimi udari namiguje na dejstvo, da se ljudje menjajo na različnih položajih brez večjega učinka ali napredka.

6. KLASIFIKACIJ IN ZNAČILNOSTI NOVEGA REŽIMA

Različni avtorji označujejo režim Piłsudskega različno. Blanke (1993: 91) navaja, da je Piłsudski sam svoj režim opisal kot »moralno« diktaturo, Wiatr (27.12.2006) pa navaja, da so njegovi privrženci skovali izraz »vodena demokracija«. Ostali avtorji nazivajo režim »vojaška diktatura relativno omejene vrste« (Andreski 1992: 69), »avtokracija« (Roshwald 2001: 210), »sekularen avtoritaren vladni sistem nefašističnega tipa« (Lukowski in Zawadzki 2006: 245), »varno centralistična in tehnokratska vlada zmerno avtoritarne nagnjenosti« (Pease 1986: 73), »na pol uradna diktatura« (Landau 1929: 273), medtem ko Nomad Piłsudskega poimenuje »fašistični diktator« (Nomad 1932: 316).

Wiatr (1971: 82) režim označuje kot vojaško avtokracijo, kjer je oblast močno skoncentrirana v rokah vojaškega voditelja. Ta običajno ohranja ravnotežje med vojaškim in civilnim krilom oblastne strukture, ne da bi bil izključno odvisen od katere izmed njiju.

Paczkowski navaja, da kljub temu, da so opozicijske politične stranke nadalje obstajale in so časopisi oz. glasila le-teh skoraj nemoteno izhajala, čeprav so neodvisni sindikati in delavske organizacije delovali in je obstajala razmeroma neomejena svoboda govora, je neizpodbitno dejstvo, da se je *»ena sama skupina uveljavila na oblasti v taki meri, da je bilo nemogoče izvesti vodstvene spremembe«* (Paczkowski 2003: 29).

7. VERIFIKACIJA HIPOTEZ

Hipoteza I: *Državni udar na Poljskem, ki ga je pripravljala Józef Piłsudski s svojimi častniki, je bil nezadostno načrtovan.*

Sklepam, da hipotezo lahko potrdim. Nezadostnost in nekvalitetnost načrtovanja bi lahko rezultirali tudi v propadu državnega udara in zmagi vladne strani. Kaj lahko bi se namreč uresničila krilatica »Če neuspešno načrtuješ, načrtuješ neuspeh.« (Hebditch in Connor 2005: 56). Vendar so se dogodki odvijali ugodno za Piłsudskega, za kar gre zasluga ožjemu krogu zarotnikov (predvsem generalu Orlicz–Dreszerju) in učinkovitim akcijam po propadu vojaške demonstracije sile.

Razčlenjevalna hipoteza hipoteze I, Ia: *Ker načrtovanje državnega udara ni vključevalo možnosti oboroženega boja, je izvedba doprinesla naslednje slabosti: povečanje števila ranjenih in ubitih, večja poraba časa za dokončanje izvedbe, vključitev v sodelovanje večjega števila vojaških enot.*

Potrjujem vse tri posledice nezadostnega načrtovanja, saj bi Piłsudski s takojšnjim napadom najverjetneje lahko strl odpor vlade že 12. maja. S samo vojaško demonstracijo je omogočil nasprotnikom čas za organiziranje obrambe v samem glavnem mestu, pridobivanje vojaških enot iz ostalih delov države in organiziranje protinapada in s tem posledično povečanje števila žrtev.

Hipoteza II: *Stavka delavcev železnic je bila odločilnega pomena za zmago Piłsudskijeve strani.*

Strokovna literatura je razdeljena glede pomena stavke delavcev železnic. Moje mnenje je, da pomena stavke vsekakor ne gre podcenjevati in enako ne precenjevati, in sicer je potrebno vzeti v ozir naslednja dejstva:

– Kljub temu, da se je doprinos vladnih sil občutno zmanjšal med potekom udara, je imela vladna stran ob zaključku udara (ob podpisu odstopnih izjav predsednika in ministrskega predsednika) na voljo zadovoljivo število enot, s katerimi bi lahko (tudi uspešno) nadaljevala bojevanje ali vsaj omogočila lasten umik in umik vojaškega štaba v Poznan, kjer je bilo na razpolago več kot zadovoljivo število enot.

– Pomembna za zaključek bojev in zmago prevratnikov je politična odločitev politikov za predajo kljub nasprotovanju vojaških poveljnikov, ki so se zavzemali za nadaljevanje spopadov.

– Pomembna za zmago prevratnikov je tudi bila nesposobnost vojaškega štaba vlade organizirati uspešno obrambo in kasneje uspešen protinapad.

– Nenazadnje ne gre zanemariti nevtralnosti generala Sikorskega,⁴⁹ kateri bi lahko z dejavno pomočjo spremenil izid udara.

Tako ne potrjujem hipoteze II, saj stavka ni bila odločilnega pomena, je pa pripomogla k zmagi. Opomnil pa bi na »če« možnost: Če stavka ne bi bila razglašena, in izvedena selektivno, bi bili prevratniki soočeni s precej večjim številom nasprotnikov (vojaških enot), saj je bilo razmerje sil v celotni državi precej v škodo Piłsudskega, oz. legionarjev.

Hipoteza III: Državni udar je bil glede na politično orientacijo levičarski.

Potrjujem hipotezo in sicer zaradi naslednjih dejstev:

– eden izmed povodov za izvedbo državnega udara je bila vzpostavitev desno-sredinske vlade in cilj (tudi realiziran) udara je bil padec te vlade;

– državni udar je imel od začetka do konca podporo strank levega spektra;

– sindikati, ki so izvedli splošno stavko in pomembnejše, stavko delavcev železnic, so bili podporniki PPS (Poljske socialistične stranke).

Piłsudski je tako bil »socialistični general«, kot ga poimenuje Malaparte (1932: 161), pa čeprav samo za 4 dni.

⁴⁹ General Władysław Sikorski (sicer nasprotnik Piłsudskega) je odtegnil pomoč vladi, t.j. ni upošteval poziva, naj pošlje sile pod svojim poveljstvom v Varšavo. Z razlogom, da so le-te sile potrebne na mejnih območjih z Ukrajino zaradi možne vstaje ukrajinske manjšine. O verodostojnosti tega razloga ni soglasja.

8. ZAKLJUČEK

V zaključku se bom osredotočil na dejavnosti državnih institucij pred, med in po državnem udaru, katere bi morale preprečiti načrtovanje in izvedbo nasploh (I.), onemogočiti uspešno izvedbo med samim udarom (II.) in končno, onemogočiti njegovo konsolidacijo (III.).

I. Kljub stalnemu zmanjševanju vpliva piłsudskistov v oboroženih silah, ta vpliv ni bil onemogočen v tolikšni meri, da bi preprečil izvedbo državnega udara. Vpliv premestitev piłsudskistov, katere je izvajal minister za vojaške zadeve Władysław Sikorski (v vladi Władysława Grabskega - 19. december 1923 do 14. november 1925) je bil namreč izničen takoj, ko je ministrstvo za vojaške zadeve prevzel general Żeligowski.⁵⁰ Obveščenost o obstoju zarotniške skupine je obstajala, saj je bil Piłsudskijev dom v Sulejowku opazovan s strani obveščevalne službe. Vendar razen poskusov diskreditacije v javnosti ni bilo nobenega resnega poskusa odstranitve Piłsudskega iz dejavnega javnega življenja. Odredbo o potrebi po likvidaciji Piłsudskega je general Tadeusz Rozwadowski (vodil obrambo Varšave, op. Ž. M.) izdal 12. maja ponoči kot del načrta bližajočega se vladnega protinapada (Rothschild 1966: 96), vendar bi moral ta ukaz biti izdan v času, ko je obstajala možnost njegove uresničitve.

II. Akcije ob začetku udara so bile sicer hitre vendar le delno učinkovite. Že omenjeni razglas predsednika Wojciechowskega in razglasitev izrednega stanja sta dopolnjevala naslednja ukaza (izdani pred poldnevom 12. maja) ministra za vojaške zadeve, generala Malczewskega:

- sklic vladi zvestih polkov v Varšavo in
- prepoved premikov vojaških enot brez njegovega izrecnega povelja (Rothschild 1966: 58).

Poleg tega so se z vladi zvestimi enotami zaprli dostopi (mostova) do središča Varšave. Vpliv teh aktivnosti se je izničil z nespoštovanjem ukaza o premikih enot, ter ključnega pomena, prehoda enote, ki je onemogočala prehod čez most Kierbedz, na stran

⁵⁰ Tako je bil na primer general Orlicz–Dreszer, po ukazu Sikorskega premeščen iz Varšave v Poznan, takoj premeščen nazaj v Varšavo.

Piłsudskega. Akcija, ki bi omogočala hiter zlom udara, bi bila takojšen koncentriran oborožen napad na uporne enote, vendar ni bil izveden.

Po začetku oboroženega spopada so možnosti zmage vladne strani dodobra zmanjšale enote, nastanjene v mestni trdnjavi, ki so prestopile na stran prevratnikov, kar je izničilo možnost obkolitve prevratnikov v središču Varšave.

Končno odločitev o koncu bojev in predaji, niso sprejeli vojaški poveljniki, ampak politično vodstvo, kljub nasprotovanju prvih. Le-ti so se namreč zavzemali za nadaljevanje bojev.

III. Po zaključku bojev je obstajala možnost napada na Varšavo z zvestimi enotami iz Poznana, vendar je bila zaradi strahu pred izbruhom državljanske vojne daleč od realizacije.

Možnost učinkovitega onemogočanja zmagovalcev na političnem področju se je onemogočila z izvolitvijo predsednika in vzpostavitvijo nove vlade, zmanjšanjem vloge Sejma v političnem življenju in približevanjem Piłsudskega zmerni desnici.

Piłsudski in njegovi privrženci so lahko tako razmeroma nemoteno konsolidirali tako udar kot na novo vzpostavljeni režim. Nasprotniki so morali počakati, da se je vladavina piłsudskistov končala zaradi vzrokov zunanje in ne notranje narave.

9. VIRI IN LITERATURA

Knjige in zborniki

- Andreski, Stanislav (1992): *Wars, Revolutions and Dictatorships, Studies of Historical and Contemporary Problems from a Comparative Viewpoint*. London in Portland: Frank Cass & Co. Ltd.
- Bebler, Anton (1974): *Vojaška vladavina v Afriki*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Berend, Ivan T. (2001): *Decades of Crisis, Central and Eastern Europe before World War II*. Berkeley: University of California Press.
- Blanke, Richard (1993): *Orphans of Versailles, The Germans in Western Poland 1918–1939*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Bromke, Adam (1967): *Poland's Politics: Idealism vs. Realism*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Brooker, Paul (2000): *Non-Democratic Regimes, Theory, Government and Politics*. New York: St. Martin's Press.
- Clapham, Christopher S. (1985): *Third World Politics: An Introduction*. London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Cohen, Yohanan (1989): *Small Nations in Times of Crisis and Confrontation*. Albany: State University of New York Press.
- Czubiński, Antoni (1989): *Przewrót majowy 1926 roku*. Varšava: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza.
- Davies, Norman (1981): *God's Playground, A History of Poland, In two volumes, II, 1795 to the present*. Oxford: Clarendon Press.
- Degras, Jane (1971): *The Communist International, 1919–1943, Documents, 2, 1923–1928*. London: Frank Cass & Co. Ltd.
- Farcau, Bruce W. (1994): *The Coup: tactics in the seizure of power*. Westport, Connecticut in London: Praeger Publishers.
- Ferguson, Gregor (1987): *Coup d'état: a practical manual*. Dorset: Arms and Armour Press Limited.

- Finer, Samuel E. (2003): *The man on the horseback, The Role of the Military in Politics*. New Brunswick in London: Transaction Publishers.
- Fitch, John Samuel (1977): *The Military Coup d'Etat as a Political Process, Ecuador, 1948–1966*. Baltimore in London: The John Hopkins University Press.
- Garlicki, Andrzej (1978): *Przewrót majowy*. Varšava: Czytelnik.
- Garlicki, Andrzej (1995): *Józef Piłsudski, 1867–1935*. Aldershot: Scolar Press.
- Garlicki, Andrzej in Stawecki, Piotr (1978): *Przewrót wojskowy w Polsce w 1926 R., Wybór dokumenów, II*. Varšava: Wojskowy Przegląd Historyczny, Ministerstwo Obrony Narodowej, Wojskowy Instytut Historyczny, XXII (1), 83.
- Gieysztor Alexander, Kieniewicz Stefan, Rostworowski Emanuel, Tazbir Janusz in Wereszycki Henryk (1982): *Zgodovina Poljske*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Goodspeed, Donald James (1962): *The Conspirators, A Study of the Coup d' État*. London: MacMillan and Company Limited.
- Hebditch, David in Connor, Ken (2005): *How to stage a military coup, From Planning to Execution*. London: Greenhill Books in Mechanicsburg: Stackpole Books.
- Humphrey, Grace (1936): *Piłsudski, Builder of Poland*. New York: Scott and More.
- International Military and Defense Encyclopedia (IMADE) (1993): 2, C–F. Wahington in New York: Brassey's (US), Inc.
- Janos, Andrew C. (1970): The One–Party State and Social Mobilization: East Europe between the Wars. V Huntington, Samuel P. in Moore, Clement (ur.): *Authoritarian Politics in Modern Society, The Dynamics of Established One–Party Systems*. 204–235. New York, London: Basic books, Inc.
- Jędrzejewicz, Wacław (1982): *Piłsudski: A Life for Poland*. New York: Hippocrene books.
- Landau, Rom (1929): *Piłsudski and Poland*. New York: The Dial Press Inc.
- Łossowski, Piotr (2005): Genesis of Independence. Diplomacy of the Second Republic of Poland. V Labuda, Gerard in Michowicz, Waldemar (ur.): *The history of polish diplomacy X–XX c*. Varšava: Sejm Publishing Office.
- Lukowski, Jerzy in Zawadzki, Hubert (2006): *A Concise History of Poland*. New York: Cambridge University Press.

- Luttwak, Edward (1993): *Coup d'état: a practical handbook*. Cambridge in London: Harvard University Press.
- Malaparte, Curzio (1932): *Coup d'état: The technique of revolution*. New York: E. P. Dutton & Co., Inc.
- Nomad, Max (1932): *Rebels and Renegades*. New York: Books for Libraries Press, Inc.
- Paczkowski, Andrzej (2003): *The spring will be ours: Poland and Poles from Occupation to Freedom*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Patterson, Eric J. (1935): *Pilsudski, Marshal of Poland*. Bristol: Arrowsmith.
- Pease, Neal (1986): *Poland, the United States, and the Stabilization of Europe, 1919–1933*. New York in Oxford: Oxford University Press.
- Piłsudski, Aleksandra Szczerbinska (1940): *Memoirs of Madame Pilsudski*. London: Hurst & Blackett.
- Roshwald, Aviel (2001): *Ethnic Nationalism and the Fall of Empires, Central Europe, Russia and the Middle East, 1914–1923*. London in New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Rothschild, Joseph (1966): *Pilsudski's Coup d'Etat*. New York in London: Columbia University Press.
- Rothschild, Joseph (1998): *East Central Europe Between the Two World Wars*. Seattle: University of Washington Press.
- Stachura, Peter D., ur. (1998): *Poland between the wars, 1918–1939*. London: Macmillan Press Ltd.
- Stachura, Peter D. (2004): *Poland, 1918–1945, An Interpretive and Documentary History of the Second Republic*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Thomson, Alex (2000): *An Introduction to African Politics*, London in New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Wiatr, Jerzy J. (1971): The Military Regime in Poland, 1926–1939, in a Comparative Perspective. V Janowitz, Morris in Doorn, Jacques van (ur.): *On Military Intervention*, 61–91. Rotterdam: Rotterdam University Press.
- Wiatr, Jerzy J. (1988): *The Soldier and the Nation, The Role of the Military in Polish Politics, 1918–1985*. Boulder in London: Westview Press.

–Wynot, Edward (1989): *The National Minorities of Interwar Poland: An Overview*. V Wiles, Timothy (ur.): *Poland between the Wars: 1918–1939*, 149–160. Bloomington: Indiana University Polish Studies Center.

–Zaloga, Steven J. (2003): *Poland 1939, The birth of Blitzkrieg*. Oxford: Osprey Publishing, Ltd.

Članki

–Thompson, William R. (1975): Regime Vulnerability and the Military Coup. *Comparative Politics*, julij, 7 (4), 459–487.

Medmrežni viri

–Antoszewski Andrzej (1998): *The patterns of political competition in Poland, The impact of West European experience in the past (the final Report)*. University of Wrocław.

Dostopno na www.nato.int/acad/fellow/96–98/antoszew.pdf (20. februar 2007).

–Bates, John (1999): *Slavonic Civilisation, Polish 20th–Century History: Sejmocracy, Pilsudski and the Second Republic 1918–1926*.

Dostopno na <http://www.arts.gla.ac.uk/Slavonic/1918–26.html> (12. november 2006).

–Cienciala, Anna M. (2002): Domestic problems and foreign policies of interwar East European states.

Dostopno na <http://web.ku.edu/~europe/hist557/lect14a.htm> (16. februar 2007).

–Cieplinski Feigue (2001): *Poles and Jews: The Quest For Self–Determination 1919–1934*. Binghamton Journal of History, Binghamton University Department of History. Dostopno na <http://www.binghamton.edu/history/resources/bjoh/PolesAndJews.htm> (17. september 2006).

–Dokumente und Materialien zur ostmitteleuropäischen Geschichte (2006): *Maiumsturz 1926*.

Dostopno na <http://quellen.herder-institut.de/M01/materialien/Mat07/Dok03.jpg/view> (4. marec 2007).

–Dokumente und Materialien zur ostmitteleuropäischen Geschichte (2006): *Mali rocznik statystyczny 1939*, 10.

Dostopno na <http://quellen.herder-institut.de/M01/quellen/grossstadtbev.pdf> (28. februar 2007).

–Dokumente und Materialien zur ostmitteleuropäischen Geschichte (2006): *Marschall Józef Piłsudski*.

Dostopno na <http://quellen.herder-institut.de/M01/materialien/Mat07/Dok02.jpg/view> (4. marec 2007).

–Dokumente und Materialien zur ostmitteleuropäischen Geschichte (2006): *Polska Zbrojna*, (131), 1.

Dostopno na <http://quellen.herder-institut.de/M01/quellen/1926MaiPZb.pdf> (3. februar 2007).

–Fernandez, Erwin S. (2006): *The Quest for Power: The Military in Philippine Politics, 1965–2002* v Asia Pacific: Perspectives, an electronic journal, VI (1), University of San Francisco, Center for the Pacific Rim, 38 – 47.

Dostopno na www.pacificrim.usfca.edu/research/perspectives/app_v6n1.pdf (7. januar 2006).

–Kawaleria Polska (2004): *Akcje kawalerii w okresie międzywojennym*.

Dostopno na

<http://www.kawaleria-polska.pl/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=205> (16. januar 2007).

–Kawaleria Polska (2004): *Organizacja Wojska Polskiego w latach 1921 – 1939*.

Dostopno na

<http://www.kawaleria-polska.pl/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=184> (16. januar 2007).

–Legionstratega (2006): *Kadry Wojska Polskiego*.

Dostopno na

http://www.legionstratega.org/Poczatki%20kapitalizmu/kadry_wojska_polskiego.htm (12. december 2006).

–Library of Congress Country Studies (1992) : *Poland, From Medieval Times to World War I*.

Dostępno na [http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query2/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+pl0235\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query2/r?frd/cstdy:@field(DOCID+pl0235)) (14. december 2006).

–Militaria (2006): *Korpus Ochrony Pogranicza*.

Dostępno na <http://www.wojsko18-39.internetdsl.pl/wrzesien/kop.html> (16. januar 2007).

–Militaria (2006): *Statystyka*.

Dostępno na <http://www.wojsko18-39.internetdsl.pl/wrzesien/statystyka.html> (16. januar 2007).

–Matematycy i nie tylko (2007): *Bartel Kazimierz, 1822 – 1941*.

Dostępno na <http://www.matematycy.interklasa.pl/biografie/matematyk.php?str=bartel> (7. maj 2007).

–Polish Genealogical Society of America (2006): *Poland 1921 – 1939*.

Dostępno na <http://www.pgsa.org/images/Pol1921.gif> (3. november 2006).

–Polskie Dzieje – Historia Polski w Internecie (2005): *Przewrót majowy, 1918–1926*.

Dostępno na <http://www.polskiedzieje.pl/artukul,idart-91,t-Przewrot-majowy> (5. april 2007).

–Polskie Towarzystwo Elektrotechniki Teoretycznej i Stosowanej (2007): *Wielcy Elektrycy: Polscy*.

Dostępno na <http://www.ee.pw.edu.pl/sep108/pli/wep.htm> (7. maj 2007).

–Warszawa 1939 (2007): *Fotoplan 1935*.

Dostępno na http://www.warszawa1939.pl/fotoplan/zestawienie_arkuszy3.htm (4. marec 2007).

–Warszawa 1939 (2007): *Tygodnik ilustrowany, 22.5. 1926 (21)*.

Dostępno na http://www.biblioteka.warszawa1939.pl/index_tygodniki.php (31. marec 2007).

–Wojsko Polskie 1918-39 (2006): *Korpus Ochrony Pogranicza*.

Dostępno na <http://www.wp39.netlook.pl/site/wp/wp1/w2/piech/kop.php> (10. januar 2007).

–Wojsko Polskie 1918-39 (2006): *Powierzchnia i podział administracyjny*.

Dostopno na <http://www.wp39.netlook.pl/site/2rp/pia.php> (16. januar 2007).

–Wojsko Polskie 1918-39 (2006): *Stosunki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej*.

Dostopno na <http://www.wp39.netlook.pl/site/2rp/sw.php> (16. januar 2007).

–Wolf, Nikolaus (2006): *Local Comparative Advantage: Agriculture and Economic Development in Poland, 1870–1970*. Freie Universität Berlin, Universitat Pompeu Fabra, CEPR.

Dostopno na www.helsinki.fi/iehc2006/papers2/Wolf.pdf (17. december 2006).

–Zespół Szkół im. Wincentego Witosa w Suchoj Beskiedze (2007): *Wincenty Witos*.

Dostopno na <http://www.zswsucha.iap.pl/PATRON/patron.html> (7. maj 2007).

Osebna korespondenca z znanstvenim osebjem:

–pplk. dr. Andrzej Aksamiatowski, pogovor, opravljen 02.06.2006.

–dr. Samuel J. Fitch, elektronsko pismo, prejeto 09.04. 2007.

–dr. Andrzej Garlicki , telefonski pogovor, opravljen 01.11.2006.

–pplk. mag. Marek Jasiak, pogovor, opravljen 07.06.2006.

–dr. Peter Karsten, elektronsko pismo, prejeto 09. 04. 2007.

–dr. Marek Kornat, elektronsko pismo, prejeto 25.03.2007.

–dr. Rosemary O'Kane, elektronsko pismo, prejeto 18.04.2007.

–dr. Przemysław Olstowski, telefonski pogovor, opravljen 12.01.2007.

–pplk. dr. Jeremiasz Ślipiec, pogovor, opravljen 02.06.2006.

–dr. Jerzy J. Wiatr, telefonski pogovor, opravljen 27.12.2006.

Vsi navedeni dovoljujejo uporabo podatkov, katere sem pridobil ob komunikaciji. z njimi.

10. PRILOGE

Priloga A: Zemljevid Poljske, 1921–1939

(Vir: <http://www.pgsa.org/images/Pol1921.gif>)

Priloga B: Blagovna menjava med Poljsko, Nemčijo, državami naslednicami Habsburške monarhije in ZSSR (kot % celotne vrednosti blagovne menjave)

	1923	1926	1928	1932	1935	1937
Nemčija						
Uvoz	44	24	23	20	14	15
Izvoz	51	25	34	16	15	14
Države naslednice Habsburške monarhije						
Uvoz	14	13	14	10	9	9
Izvoz	16	21	26	17	13	10
ZSSR (ocene)						
Uvoz	Np*	Np	1,2	Np	1,7	1,2
Izvoz	Np	Np	1,5	Np	1,2	0,4

*Np – ni podano (Vir: Wolf 2002: 3, 4, Tabela 1)

Priloga C: Bruto industrijska proizvodnja glavnih panog poljskega gospodarstva

	1913	1923	1929	1932	1935	1938
Bruto industrijska proizvodnja	(100)	71,2	85	–	70	98,7
Proizvodnja premoga (v milijon tonah)	41 (100)	36 87	46 112	– –	– –	38 92
Železova ruda (v milijon tonah)	0,493 (100)	0,449 91	0,660 133	– –	– –	0,879 178
Jeklo (v milijon tonah)	1.677 (100)	1,129 67	1,377 82	0,570 34	– –	1,441 93
Olje (v milijon tonah)	1,114 (100)	– –	– –	– –	– –	0,507 45
Bombaž (končni proizvod)	(100)	–	–	54,2	–	84,7
Sol (v milijon tonah)	0,193 (100)	– –	– –	– –	– –	0,647 (335)
Sladkor (v milijon tonah)	57 (100)	– –	822 –	– –	309 –	491 (861)

(Vir: Davies 1981: 417)

Priloga Č: Józef Piłsudski

(Vir: <http://quellen.herder-institut.de/M01/materialien/Mat07/Dok02.jpg/view>)

Priloga D: Kazimierz Bartel

(Vir: <http://www.matematycy.interklasa.pl/biografie/matematyk.php?str=bartel>)

Priloga E: Stanisław Wojciechowski

(Vir: <http://www.polskiedzieje.pl/artukul,idart-91,t-Przewrot-majowy>)

Priloga F: Wincenty Witos

(Vir: <http://www.zswsucha.iap.pl/PATRON/patron.html>)

Priloga G: Ignacy Mościcki

(Vir: <http://www.ee.pw.edu.pl/sep108/pli/wep.htm>)

Priloga H: Piłsudski na mostu Poniatowskiego, desno za njim (v plašču) je general Orlicz-Dreszer.

(Vir: <http://quellen.herder-institut.de/M01/materialien/Mat07/Dok03.jpg/view>)

Priloga I: Enote maršala Piłsudskega na mostu Kierbedz 12. maja 1926 okoli 17:00.

(Vir: Tygodnik illustrowany, 22.5. 1926 (21))

Priloga J: Oklepni avtomobil na poti po strelivo iz Aleje Ujazdowskich na trg Treh križev.

(Vir: Tygodnik illustrowany, 22.5. 1926 (21))

Priloga K: Strojnični oddellek 7. polka ulanov, 13. maj.

(Vir: Tygodnik illustrowany, 22.5. 1926 (21))

Priloga L: Obramba glavne železniške postaje.

(Vir: Tygodnik illustrowany, 22.5. 1926 (21))

Priloga M: Vladne enote na ulici Bagatela branijo dostop do Belwедера.

(Vir: Tygodnik ilustrowany, 22.5. 1926 (21))

Priloga N: Dne 14. maja se strojnični odddelki 10. pehotnega polka bojujejo pri obrambi Belwедера v neposredni bližini dvorca.

(Vir: Tygodnik ilustrowany, 22.5. 1926 (21))

Priloga O: Salon v dvorcu Belwedere, po zapustitvi vlade in lojalistov.

(Vir: Tygodnik illustrowany, 22.5. 1926 (21))

Zaradi boljšega pregleda je opis Prilog P-S podan na ločeni strani od prilog samih.

Priloga P: Zemljevid središča Varšave, s prikazom obsega zavzetega ozemlja prevratnikov 12. maja zvečer.

MERILO⁵¹ = 1 : 23.700 (1 cm na karti je 237 m v naravi)

Rdeče poševne črte označujejo ozemlje, zavzeto do večera 12. maja.

Opombe: Mestno poveljstvo: štab Piłsudskega, MSW – Ministrstvo za vojaške zadeve, položaj Belwedera je prikazan točno.

Viri:

–http://www.warszawa1939.pl/fotoplan/zestawienie_arkuszy3.htm (Je splošna stran fotoplana iz leta 1935. Predstavljeni Zemljevid je sestavljen iz približno 70 manjših slik.);

–Garlicki 1978: 241, Skica Sytuacji wieczorem dnia 12 maja;

⁵¹ Izračunana merila so informativnega značaja, možnost odstopanja je ± 10 m v naravi.

–Czubiński 1989: 173; Skica Sytuacja 12 maja 1926 r. w godzinach 17.00 – 19.00

–Rothschild 1966: 85, zemljevid št. 1.

Priloga R: Zemljevid središča Varšave, s prikazom linije napada, 14. maj 3:30.

MERILO = 1 : 16.850 (1 cm na karti je 168,5 m v naravi)

Opombe: Plava puščica (4) nakazuje smer Willanowa.

Viri:

–http://www.warszawa1939.pl/fotoplan/zestawienie_arkuszy3.htm

–<http://quellen.herder-institut.de/M01/quellen/1926MaiPZb.pdf>

Priloga S: Zemljevid središča Varšave, s prikazom smeri napada 14. maj, zjutraj.

MERILO = 1 : 16.850 (1 cm na karti je 168,5 m v naravi)

Zemljevid prikazuje smeri zadnjega napada prevratnikov.

Opombe: Puščici (1) (2) nakazujeta smer napada: vojašnica oddelkov lahke konjenice, puščica (3) nakazuje smer napada: letališče.

Viri:

–http://www.warszawa1939.pl/fotoplan/zestawienie_arkuszy3.htm

–Garlicki 1978: 263, Skica Atak oddziałów Piłsudskiego w dniu 14 maja;

–Czubiński 1989: 185; Skica Sytuacja 14 maja 1926 r.

